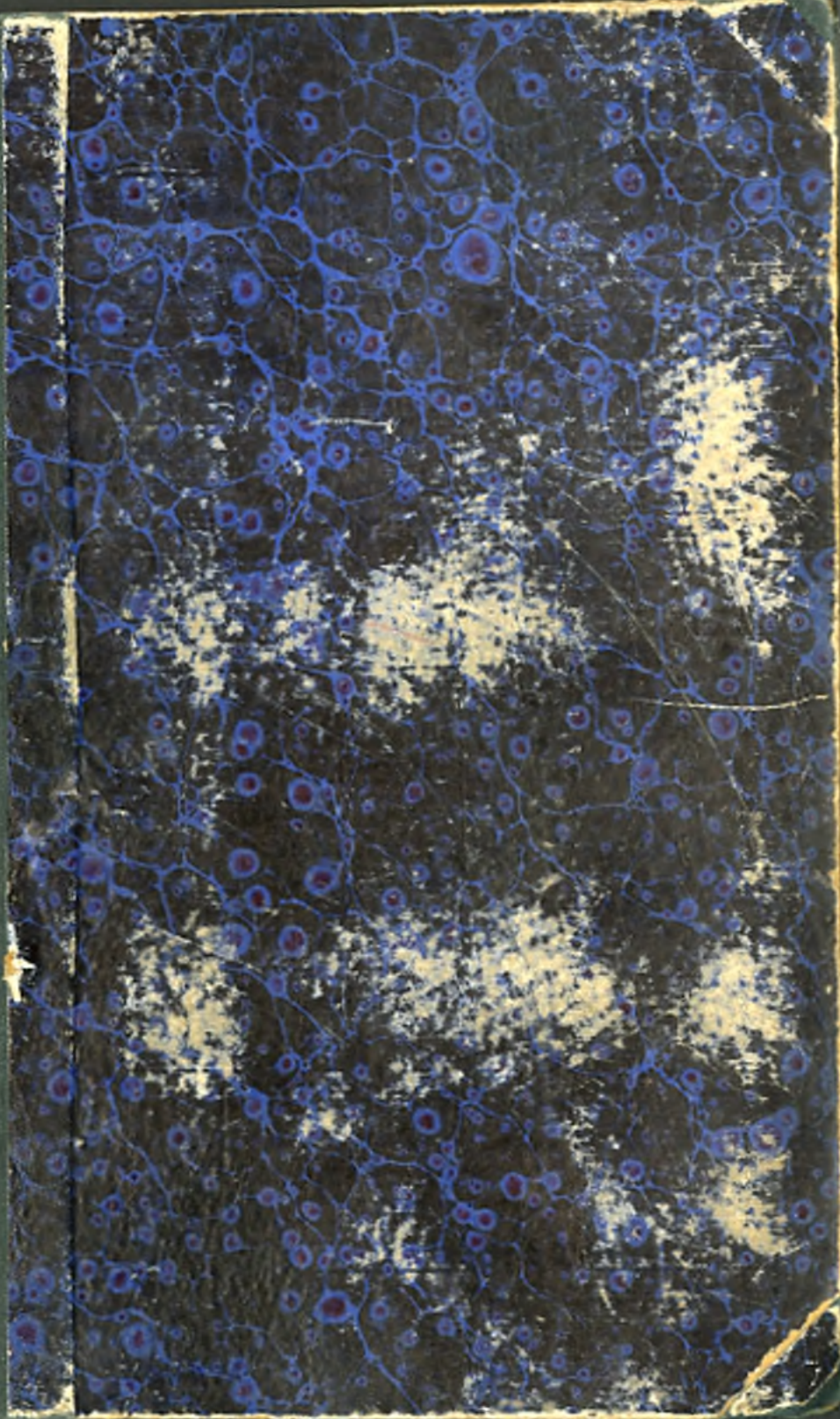

Politikai
röpiratok.

80.

V. 80

KORKÉRDÉSEK.

1868.

611

KI A PAPPAL AZ ISKOLÁBÓL.

DUCPETIAUX ED. UTÁN.

12

61172 00761079

KIADJA AZ ESZTERGOMI-IRODALMI-EGYLET.

ESZTERGOMBAN,
NYOMATOTT HORÁK EGYED BETŪIVEL.

Ára 10 kr.

Blue stamp: KÖNYV-ERKEDESE ESZTERGOMBAN

Tudnivalók:

Az esztergomi Irodalmi-egyletnek célja: a művelt hazai közönségnek fölvilágosítására és épülésére igaz katolikus és hazafiui szellemben korkérdéseket fejtegető röpiratokat és a nép számára ismeret-terjesztő és mulatva-oktató füzeteket kiállítani és terjeszteni.

Ezen Irodalmi-egylet kiadványai egyelőre ezekben állapítottak meg:

a) „Korkérdések“ czim alatt havonként, rendszeren két-két ívet meg nem haladó röpiratot fog a műveltebb közönség számára közzétenni; melyek mindig a kor igényei szerinti részint fordítások, részint eredeti dolgozatok leendnek és pedig az ügyintéző választmány rendezése szerint. — Ezekre 10 füzetenkint 1 forintjával előfizetés is nyitattik, mely árért bérmentes elszállítás is biztosittatik. Könyvárus úton egy-egy ily füzetnek ára 10 kr. leend.

b) A nép számára a tudnivalók minden ágában ismeretterjesztő, szivnemesítő, mulatva-oktató s így változatos, hasonlólag az ügyintéző választmány által részint fordított, részint eredetileg szerkesztendő, s mindig népünk szükségleteihez mért, s csak tizenkettő rétü legföllebb 2 ivnyi időnkint felvilágosító képekkel is ellátandó, és pedig minden hónapra eső legalább egy füzet fog kiállittatni. Ezekre 10 füzetenkint — bérmentes elszállításnak biztosítása mellett — 1 forintjával előfizetés is nyitattik.

Könyvárusi úton egy-egy ily füzetnek ára 8 kr. leend.

Egy 2 forintos részvény fejében 12 korkérdés, és 12 népirat jár bérmentve.

Megrendeléseket tehetni az egylet elnökségénél, vagy Sártori Károly egylet. könyvárusnál Esztergomban, sőt minden hiteles könyvkereskedésben is.

Megjelentek:

KORKÉRDÉSEKBŐL:

- I. **Szellemi csaták.** (Két kiadás.) Irta Ney Ferencz, a pesti főreáltanoda igazgatója, a m. akad. I. tagja. Ára 10 kr.
- II. **A polgári házasság.** (Két kiadás.) Irta Palásthy Pál egyetemi tanár. Ára 10 kr.
- III. **Jézus Krisztus a történelemben.** Lacordaire nyomán Zádori. Ára 10 kr.
- IV. **A Divatos haladás és a munkások osztálya korunkban.** Högele I. M. után Ludvay. Ára 10 kr.
- V. **Ki a pappal az iskolából!** Dupotiaux Ed. után. Ára 10 kr.

A NÉPIRATOKBŐL.

1. **A jó házigazda.** Életbölcseleti szabályok. Irta Majer István. Ára 8 kr.
2. **A Szántás és Vetésről.** Irta S. J. Gazdatiszt. Ára 8 kr.
3. **Isten újja,** vagy: **Egy szegény család története.** Irta Kuthen. Ára 8 kr.
4. **A takarékoságról.** Irta Körész Kelemen. Ára 8 kr.
5. **Elme és szivnyugtató történelmi képek a nép számára.** Irta Nagy Antal. Ára 8 kr.
6. **Népnevelési egyletekről.** Irta Szabó Imre. Ára 8 kr.

DE BALLAGI GÉZA.

ELŐSZÓ.

Az ujitások harcában édes nemzetünk is részt veend, jónak találtam tehát a félszeg törekvések ellenszereül irodalmunkba átültetni eme munkácskát, mely annyi tanulságost, annyi szomorítót foglal magában.

Az emberiség jóléte szekerére lángeszek vetették fel magukat, s eddig szelid paripáit felbőszítették. Uj kormányzást, uj rendszert, uj idomító rendszabályokat ügyekeznek előírni, melyek véleményök szerint, legbiztosabban fogják reményeit valósítani. Mindezen biztatások helyükön lennének, ha kibékíthetnék a viszás valóval.

Siránkoznak a felett, hogy a nép nagyon hátra van a művelődésben, s ennek okát is tudják adni. A szerencsétlen oknyomozók az egyháza tolnak minden felelősséget, s vádjaik főpontját képezi az egyház ama buzgó törekvése, melynél fogva minden időben a kicsapongó emberi szellemet fékezni ügyekezett s nem engedé, hogy a szenvedélyek hatalma áldozatául essék. Sulyos vád az igaz, de becstületére válik az egyháznak. Az emberiség, mondják, elérte nagy korát s fel kell őt szabadítani a nyakába vetett iga alól, melyet évszázadokon át kénytelenségből hordozott. A korszellem szikrája lánggra lobbant, s a képzelt sötétség országa szörnyeire világított. Le a sötétség országával, — kiáltják — le a katholicismussal, — melynek párthivei, mellőzve a reális valót, ideális után rajongnak folyton!

S a támadás tanintézeteinket is éri. Itt hintik el elleneink szert a fonákság magvát, mely oly buján termi gyümölcsét. A szellem művelés teréről tehát le kell szorítani az egyházat, számüzni a papokat, kiknek törekvéseik az uj kort haladásában akadályozni s a népet elsatnyítani. Ily kiáltások futják be már hazánkat is. Hisz nálunk is vannak mély szellemek, kik az osztó igazság érdekében a kath. egyház ellen fegyvert köszörülnek és sikra szállva,

rá mérik a kiszámított csapást, melynek nyomait sajnálandó népünk érzi meg legjobban.

A Rationalismus okozza mindezt, mely külföldön széles tért foglalt már el, s a nyers tömeg is tudja, hogy mire való.

Mire való tehát? — Ez tárgya forditmányomnak, mely felsorolt tények segélyével fényt derít a törekvések legszerencsétlenebbikére: a társadalmat vallástalanítani.

Fogadják t. olvasóim legjobb szándékom gyümölcsét, s fölismerve társadalmunk szerencsétlen helyzetét, Isten segélyével válósítsák tetteleg azt, mit forditmányommal czéloztam, t. i. ellensúlyozni hazánkban a fölforgató törekvéseket s a katholicismus alapján reformálni tanügyünket, melyből maradandó s ép gyümölcsöket csak így remélhetünk.

K. J.

KI A PAPPAL AZ ISKOLÁBÓL!

I.

Kapcsoltassék-e össze a népnevelés a vallásos neveléssel vagy nem? Egyesítenessék-e mindkettő s törekedjenek-e együtt ugyanazon célra, vagy talán célszerűbb, hogy szétválasztassanak s egymás közt semmi összeköttetésök se legyen?

Ez ama fontos kérdés, melylyel Belgium- és más tartományokban foglalkoznak, s melynek végleges megoldása nem törvényt lehet meg anélkül, hogy a társadalomra mélyenható befolyást ne gyakoroljon.

Hogy bizonyos tartományokban s némely helyeken, mint pl. Németalföldön és Irhonben, hol különféle vallások léteznek s az eszközök is elégtelenek arra, hogy a különböző vallásfelekezeti községek gyermekei számára elkülönített tanodák emeltessenek, — megkísérették a gyermekeket közös tanodába szorítani kizárván abból egyuttal a hitoktatást: ezt még felfoghatnók s bizonyos pontig menthetnók is. De hogy e gazdálkodást ott is beakarják hozni, hol a lakosság egyhitű, vagy egészen, vagy csak kevés kivétellel sajnos! teljesen fel nem foghatjuk s ezért részünkről hasztalan kívánunk igazolást. Mi is tulajdonképen a népoktatás s minő célt kell szem előtt tartania? Vajjon ezen oktatás a szó tulajdon értelmében vett oktatást foglalja-e csak magában t. i. a közönséges tudományok gépies felfogását — ha szabad e kifejezéssel élnünk — vagy egyszersmind magában kell foglalnia az értelmi, érzelmi, szellemi, erkölcsi és vallási tehetségek kiképzését is? Más szavakkal: Legyen-e az iskola egyuttal nevelő és oktató közeg vagy nem? Az egészséges eszű és közönséges belátásu ember az igen kimondásában nem fog habozni.

Hisz épen a nevelés az, mely a gyermeket s a gyermekben az embert képezi. Sok igazság csupán élő szóvali áthagyományozás által ver gyökeret az emberben; ha a nevelés nem támogatja ezen áthagyományozást, még a látszólag legtanultabb legképzettebb ember is tudatlan, tökéletlen marad abban, mi a leglényesebb tárgyak körébe tartozik. A gyermek nevelése a családhoz tartozik mindenek előtt. Hol a család azt maga meg nem

adhatja, a tanodához fordul s ez leendő a család képviselője, teljes hatalmazottja s következőleg ugyanazon kötelmekre szorítottatik. Ha tehát a családi nevelés magában foglalja szükségképen a vallás nevelést: hasonlóképen magában kell foglalnia azt a tanodai nevelésnek is, ha hivatását téveszteni nem akarja.

Ezen kötelem egyformán illeti a nyilvános és magán-iskolát. Az állam vagy község, mely nyilvános tanodát emel avégből, hogy a magánytanoda hiányán vagy elégtelenségén segítsen, nem vonhatja ki magát a kötelem alól, hogy tanoncjai oly vallásos nevelésben részesüljenek, mely megfeleljen azon családok vallásának, melyek gyermekeiket rá bizzák.

Ezen alapigazságokat mindazon nevelők elismerik, kik a nevelői névre valóban méltók. Overberg, egyike a legnevezetesebbeknek közölök, legkevesbé sem haboz a népnevelés alapjául a kinyilatkoztatott igazságot, a szeretettel lekönyörgött, vizsgálódás nélkül elfogadott vallási tekintélyt fölállítani. Szerinte az áthagyományozás háromféle tolmács által történik: egyház, család és község által; az egyház az erkölcstörvény személyesítője és őre; a család a szentély, melyben a gyermek lelke külbefolyások ellen védelmeztetik, a község az elválasztó színhely, melyen a férfiú igényeinek ki kell fejlődniök, a haza, melynek keblében s melynek előnyére kell törekednünk a megért férfiú tevékenységét és hajlamait központosítani.

Ugyanezen alapokon sarkallik a prot. nevelészet is. Franke, Overberg prot. vetélytársa, a tanoda alapjául vele együtt a vallást ismeri el. Rendszerét következőkbe vonhatjuk össze: A nevelés a léleknek ker. vallás általi áthatottsága, a kinyilatkoztatott igazság a nevelés kiinduláspontja egyszersmind és célja. Minden gyermek önmagában hordozva a romlás bizonyos magvát. A benne kifejlődő tehetségek már alapjokban megrontvák. Tehát nem arról van egyedül a szó, hogy egyes javítások történjenek egyesekben hanem, hogy a megromlott természet újra helyreállíttassék. Az egész kereszténység nem egyéb, mint a helyreigazítás tana.

A tehetségek kifejlesztése veszélyteli azon vezetés nélkül, melynek jellegét ker. eszmék határozzák meg. Tévelyekre vezet az s nem igazságra. A vallásos meggyőződés tehát a fődolog, miért is a nevelőnek egy időben kell képeznie polgárt és keresztényt. Következőleg a nevelő kettős kötelmet tartozik betölteni, egyiket a nevelendő személy, másikat pedig a társadalom iránt, melynek tagjait képezi. Tekintettel az elsőre, bizonyos mérvben felelős annak örök hivatásával, tekintettel a másodikra, felelős

annak biztosságáról, oly biztosságról, melynek elemeit előkészíti. Innét ered a tanító hivatalt méltósága, innét a rá bizott műveltek tisztelete, innét a hivatás mély érzete, mely a tanító lelkében sz. hivatala fönségeig emelkedik. Láthatjuk ezekből, hogy a kath. és prot. nevelés szükségképeni jellege a vallásra való támaszkodásban áll, t. i. eltekintve minden tudományos (hitágazati) eltérésektől, szilárd, változatlan, általános, az egyedi gondolkodás habozásainak alá nem vetett eszményre való támaszkodásban, oly eszményre, mely meg van védve a forradalmak ellen, melyek a dolgok befolyást következtében még a tudományos elméletek (theoria) és rendszerek országába is betörnek.

Ha a nevelés megszünt támaszkodni ama általános és szilárd eszmére, mondja Rendu Ödön, melyet vallásnak nevezünk, a nemzedékek sorsa ez által veszélyes váltásoknak tétetik ki; nincs szükségképen elhatározva, de azt mondom, hogy igen is fenyegetve. Lehetséges, hogy a forradalom nem vállalhat tényt; de ami veszélyesebb, az eszmék által befészkel magát. Rousseau azt írta, hogy: „Még a nevelészet művészet leendő, szinte lehetetlen eredménynyel bírnia.“ Nagyobb joggal mondhatnók: „Még a nevelészet rendszer marad, szinte szükségkép kell hibáznia.“

Ugyanezen nézetet osztják azon államférfiak, kik fel tudják fogni hivatásuk fönségét, s a társadalom szükségleteit alaposan tanulmányozták, hogy számot adhassanak azokról. Guizot (az egykoron hatalmas, francia s pedig protestans minister) következőleg nyilatkozik: „Állam és egyház az egyedüli tevékeny hatalmak a népnevelés terén. Ez nem erkölcsi felfogáson alapuló vélemény, hanem történetileg bebizonyult tény. Az egyedüli tartományok és egyedüli korszakok, melyekben valóban virágzott a népnevelés azok, midőn az egyház vagy az állam, még jobban mondva mindketten együtt foglalkoztak vele, mintegy kötelemöknek tartván azt. Itt vannak Holland, a kath. és prot. Németország, az amerikai egyesült-államok annak bebizonyítására, miszerint ily műhöz oly általános és tartós tekintély uralma kívántatik, minő az állam- és törvényeié, vagy egy oly erkölcsi, mindenütt jelenlevő s ép úgy folytonos tekintélyé, minő az egyház- és törvényeié. Ugyanazon időben, melyben az állam és egyház tevékenysége a népnevelés elterjedése- s szilárd alapra való fektetéséhez elmulasztatlanul szükséges, ép úgy megkívántatik arra nézve, hogy az oktatás valóban jó és társadalmilag hasznos legyen, miszerint alapszabályban vallásos legyen stb.“

Guizot még hozzá teszi, hogy az iskola elveszti erkölcsi

értékét, ha a lelkész elvál a tanítótól, ha a tanító nem úgy tekinti magát, mint a lelkész híu segitőjét, hanem mint tőle független versenytársat.

Miként vélekednek e tárgy fölött Angliában? Guizot ezen országban különböző források után gyűjtött adatait és tapasztalatait következőleg állította össze: „Szabadság alapítá legtöbbnyire a főnálló és elemi tanodáinkat. Létőket szabad rendelvényeknek, egyesek önkénytes adományainak köszönik, kik bizonyos érzelmeket megnyugtadni, bizonyos eszmét valósítani akarának. — Mi megbecsülhetlen értéket tulajdonitunk a vallásos befolyások- és szokásoknak, melyek manap nyilvános oktatásunk legtöbb tanodáiban uralgnak: befolyások- és szokásoknak, melyek eltűntek, legalább fölötte meggyöngítve lettek volna, ha ezen tanodák, mint pusztá egész alávetve lettek volna az államhatalom közvetlen s mindenüttjelenkező tevékenységének. Alapelvev hivatkoznak: a polgári és vallásos oktatásnak, mondanak ők, egyáltalán egymástól el kell választatniok. Mert míg a papságnak kizárólag átengedtetik a vallásoktatás, s annak kezelésében biztosittatik számára az eszköz és szabadság, a polgári oktatást is kizárólag világi tekintélyre kellene bízunk. Mi ezen alapelvev hamisnak és rosznak tartjuk, legalább azon értelmében és kiterjedtségében, melyet neki tulajdonítanak. Mit akarnak a legtöbb tanodában az elemi és classikai iskolákban, mit az ott élő gyermekek számsokaságával s az ott töltött évekkel? Lényegileg a nevelést és erkölcsiséget. A tisztán polgári oktatás a szellemet és jellemet képezheti ugyan, de nem táplálja és idomitja a lelket. Isten és szülők rendelkeznek egyedül e hatalommal. Nincs valódilag erkölcsi nevelés azonkivül, melyet a család és vallás nyujtanak. S ott, hol nincs család t. i. a nyilvános tanodákban, annál szükségesebb a vallás befolyása stb.“

Hivatkozzunk-e kath. bizonságokra is? Ezeknek egész bőséggel rendelkezünk, s a választás által csak zavarba jöhetnénk. Az egyház tana e lényeges pontra nézve változatlan, összoglalátát és kifejezését föllelhetjük IX. Pius pápának a freiburgi (Breisgau) érsekhez intézett brevéjében. Donnet a bordeauxi érsek-bibornok ő emtiája, egyik főpásztori levelében következőleg nyilatkozik a népnevelésnek vallással való összeköttetése szükségességéről: „Gyakran megtörténik, ugymond, hogy a lelkész távol van az iskolától s a tanító az egyháztól. Ezen elválasztásnak minden tekintetben határt kell vonnia a lelkész és iskola közé. Az iskola nem egyház, de igen is az egyház csarnoka. Iskolában hosszabb időig birjátok kezeitek közt a gyermekeket, nem szökhettek meg

előletek. Ellenben az egyházban alig találkoztok velök kétszer, háromszor egy héten keresztül egész az első áldozásig. Mit ér e rövid idő arra, hogy a lelkek a ker. életben kiképeztessenek. Rátok nézve tehát az iskola az egyház függeléke. Ügyekeztek benne minden héten hitoktatást tartani. E tekintetben értsetek a tanítóval egyet.“

A párizsi apostoli nuntius (követ) egy 1856-ik év máj. 15-én kelt, s Parisis, arrasi püspökhöz intézett iratában következőleg szól: „A szent atya félre nem érthetvén a gyermekeknek, ezen gyöngé növényeknek, kikben a társadalom szebb jövője reményét szemléljük, első vallásos nevelése nagy fontosságát, apostoli hivatalánál fogva kötelezve érzi magát önnök főt. Ur! különösen meghagyni, miszerént azon esetre, ha püspöki megyéjében vegyes iskolák alapíttatnának, ne késlekedjék minden szükséges eszközt megragadni, hogy a kath. gyermekek számára, kik szerencsére majd mindenütt nagy számtöbbségben vannak, az önálló iskola jótéteményeit biztosítsa. Mert a sz. atya, keserűen panaszkodva azon tulkapás fölött, melyet Francia- és más országokban a vallási közöny szült, melyet a nemzetek hitének megvesztegetéséből származott borzasztó rosz okozott, élénken óhajtja, hogy a lelkipásztorok adandó alkalommal e nagyhorderejű pontot illetőleg szót emeljenek, s a gondjaikra bizott hívőket szorgalmasan oktassák az egyedüli üdvözítő egy hit és vallás szükségességéről, mivel az igazság csak egy stb.“

Végre az 1864-ik év deczember 8-ikán kelt „Quanta cura“ bulla emlékezetünkbe hozza az apostoli sz. széknek erre vonatkozó elveit, határozottan kárhoytatván a „Syllabus“ következő tételeit (XLV—XLVII).

„A nyilvános iskoláknak, melyekben valamely ker. állam növéndékei neveltetnek, összes vezetését, ha bizonyos tekintetben kiveszszük a püspöki papnöveldeket, lehet és kell a polgári hatóságoknak átengedni és pedig olyképen, hogy minden más tekintélynek megtagadtassék a jog a tanodák vezetése, a tantárgyak meghatározása, a tanítók választása vagy megerősítésébe beavatkozni.“

„A polgári társadalom jó szervezete megkívánja, hogy a nép bármely osztálya gyermekei számára emelt népiskolák s leginkább pedig a nyilvános oktatások, melyek a tudományok, az ifjuság magasabb kiképzése és nevelése tekintetéből állapítvák, teljesen fölmentessenek az egyház tekintélye, minden vezetői befolyása és beavatkozása alól, s hogy egészen alá legyenek vetve a

polgári és politikai tekintély akaratának, megfelelőleg a kormányhatalom igényeinek s a kor általános gondolkozása állapotának.“

Haboznunk tehát többé nem lehet. A kath. egyház sohasem ismerte el, el nem ismeri s el sem fogja ismerni valaha azt, hogy az oktatásban a tisztán iskolai és tudományos elem elválasztassék a vallásitól. „Menjetek és tanítsatok,“ így hangzik a parancs, melyet isteni szervezője apostolai- és tanítványainak adott, s általa bizonyos tekintetben kényszerítő parancsot adott, melyről le nem mondhatnak méltóságuk letevése s származásuk megtagadása nélkül.

II.

A reformatio semmi tekintetben sem támadta meg azon alapelvet, melyen nyugodott minden időben a népoktatás, t. i. az egyház és iskola legbensőbb összeköttetését, mondjuk inkább az előbbinek független főhatóságát az utóbbi felett. Luther tényleg ép oly képtelen vala elszakítani az iskolát az egyháztól, mint a lelkismeretet a hitcikkelyektől. Az „iskola emancipatioja“ kérdését, a modern nevelészet nyelvén szólva, nem a reformatio támasztotta, távol legyen! Olvassuk csak Luther katekizmusa előszavát, nevelészet fölötti beszédeit, értekezéseit; tanulmányozzuk csak a szász választófejedelem s a brandenburgi örgróf tanügyi intézvényeit a 16-dik században; s tapasztalandjuk, hogy ott minden az egyházból indul ki s oda vitetik vissza. Luther szerint a hithirdetőhöz tartozik az iskola feletti főhatalom. miként az előtt a néplelkészhez. A tanépilet legtöbbsnyire az egyháznak mintegy anyagi függeléke, s a lelkész ugyanazon czim alatt intézkedik az egyikben ugy, mint a másikban, Ha az iskola városi tanács által építetett, külügyei felett a tanács gyakorol, hogy ugy mondjuk, bizonyos törvényhatóságot, mely a lelkipásztor erkölcsi igazgatását semmiben sem korlátozza, és ha a tanács kegyuri joghatósága egész a tanító kinevezéseig terjed a tanítónak a sz. szék által kellett megerősítenie, amit különben a püspök tett volna. Tehát a reformatiora nézve az egyház és iskola maradtak a népnevelésügy kettős tényezői, amint voltak azelőtt. Prot. és kath. Németországban az előjáróság beismerte annak szükségességét, mikép a scepticismus elől be kell zárni az ajtót. A porosz rajnai tartományokban és Westfáliában sem voltak a Hegelféle beteges üzelmek a népnevelésre mélyebb befolyással, mint Szilézia-, Bajorország- és Ausztriában, hogy azt forrásában megmérgezzék s erejét meg-

törjék. Ott a néptanoda vezetésében csak egy s ugyanazért szilárd, helyesen fogalmazott s ugyanazért hatályos elv szolgál alapul. Ott a tanító kivétel nélkül egy polgári és egyházi tanács felügyelete alatt működik, mely tanácsok a nevelés közös felfogásában szorosán egyetértenek, mert ha ott a lelkész a tanítót egyházi férfinak tekinti, következőleg a tanító is a lelkészt úgy tekinti, mint főszemélyt, tanférfiut. A lelkész hetenkint kétszer a tanodában is tart hittani előadásokat, s míg vallástanítása által a többi tantárgyakat mintegy megihleti, egyuttal azt is eszközli, hogy a vallás a gyermekek szívében, valamint a magasztos hivatás iránt a tanító lelkében gyökeret ver. Ily gyakorlat a gyermekek szemében a vallást, mint az oktatás központját tünteti fel, s azzá teendi, mivé kell lennie, t. i. az iskola lelkévé. Ezen gyakorlat Németország minden kath. tartományában iskolai törvény, s a nyilvános oktatás főigazgatósa Berlinben csodálkozva az eredmény fontossága fölött, azzal foglalkozik, hogy a prot. iskolákba is behozza azt vagy inkább, hogy uj jolag visszaállítsa.

Az iskola vallásos eszményének tevéleges jellege kath. Németországban nem származik egyedül csak az oktatás legbensőbb szervezetéből, visszatükröződik az már az iskola külszervezetéről, hogy az első találkozásnál is feltűnjék előttek. Lépjetek csak be a tanítás előtt félórával bármely hétköznap reggelén a rajnai tartományok, Westfalia vagy Szilézia akármely templomába: ott fogjátok találni a tanulókat tanítójok felügyelete alatt a sz. misén. Ifjak és lányok foglalják el egyenközű vonalokban a templom hajóját, vagy az alsó rész legszélsőbb határáig húzódnak végig. Földre térdelve s az énekkönyvet kézben tartva énekelnek orgona kíséret mellett, melynek összhangzatos fordulatait követik anélkül, hogy hibáznának, s a különböző csoportozatok fölváltva felelnek egész ütenyügyességgel, minőt csak zenészeti jártasság nyujthat.

„Nem felejthetem el, mondja Rendü Ödön, azon első lelki benyomásokat, melyeket bennem a kempeni kis templomban látott iskolai vallásos élet jelenete okozott. Ugyanazon időben, midőn a nagy elemitanodába érkeztem, melynek székhelye Kempen, a sz. misét Husvétnapján az igazgató végzé, egy buzgóság sz. tüzétől kétszeresen áthatott ifju lelkész. — az iskolaépülethez kapcsolt szentegyházban. A karzat mintegy száz, 17—25 éves ifjuval volt megtelve, kik mindnyájan a nevelde növendékei valának. A hajót iskolások tömött sorai hasiták keresztül s egész a templom végeig nyultak le. Körülöttök térdeltek jelentékeny számmal az atyák, anyák és testvérek; úgy hogy ott a napi munka kezdetén a tanít-

ványok, tanítók, igazgató, családfők mindnyájan jelen valának, egy és ugyanazon gondolatban egyesülve, közösen kérék a vilá-gosságot, mely megvilágítja a teendőt s erőt ad annak teljesítésére.

Honosuljon csak meg a józanabb meggyőződésű polgárság közt a különböző elemek ezen őszhangzata azon elemekké, melyek arra hivatvák, hogy a növekedő nemzedékre befolyjanak, — s a valódilag erkölcsös nevelés föltételei megtalálvák, mert a tanoda az leend aztán, minek mindig lennie kellett, a család fiókiskolája, s a család példája által megszenteli az iskola ihletéseit. — Ha ily viszonyok közt a gyermek tévutra vezetetik, azt csak önmagának róhatja föl; a társadalom föladatát betöltötte.

Ez ama berendezés, mely Németország kath. kerületeiben és tanodáiban egyáltalában uralkodik. Ámde a prot. államokban daczára a törvények és rendeletek védelmének, a scepticismus ragadta magához az iskolák berendezését. Ezen erőszakos győzelem bűnrészesei nem a kormány, hanem azon férfiak, lelkipásztorok, és tanítók, kiket az új bölcelem és keresztény ellenes tanok elméleti elszédítettek.

„Azon iskolákban, melyeket rationalisticusoknak nevezék, mondja R e n d u Ö d ö n, pedig ezeknek száma a legnagyobb, nem hivatkozhatom egy rendszerre, de még egy névre sem, mint példányra. Én egy tanítót, ki dicsőségének tartja, hogy Schleiermacher tanítványa lehet, következőleg hallottam nyilatkozni: „A vallásos oktatás Uram! — Schleiermacher állítja ezt — nem lehet más, mint az igazság általános keresése!“ De a rationalisticus tanító egyáltalán nem foglalkozik az eredet kérdésével; ő bölcsészeti élete elődeit nem ügyekszik fölmutatni. M e g e l é g s z i k ö n m a g á v a l, kevélyen mondja: „Gondolkozom, tehát vagyok.“ Ami őt jellemzi, az a vallásoktatás kicsinylése, azon oktatásé, mely Németországban confessionalisnak (felekezeti) hivatik; ez előtte parányi, kicsinyes, jó a vallásoktatásra nézve így cselekedni a ker. álbölcsességben; de rá nézve, ki az iskolák emancipatioját követeli, rá nézve, ki a természettudományokat tanulmányozta, rá nézve, ki az általános igazság után törekszik, mit még vallásos oktatás?! Mégis csak gyalázatos! — Ez mondatott nekem a b á d e n i nagyherczegség egyik falvában.“

Diesterweg az ismeretes prot. nevelész, s a berlini növelde idős igazgatója magát az általa szerkesztett „Rajnai Lapok“ czimű folyóiratban ezen új tanok létszerévé tolja föl; „Az egyház hitcikkelyeit, ugymond, leélteknek tartjuk, s tanítását merevnek, azok semmi tekintetben sem felelnek meg többé a század életé-

nek. Az igazi vallás abban áll, hogy minden létező és jelenet alapjául a nagy mindenségben létező bizonyos szellemi erő, értelem és ész ismertessék el; hogy higgyük, miszerint e szellem a minden mulandók folytonos, a minden változók változatlan eleme. — Ami pedig e megnevezendő szellem nevét illeti, az nem nagy fontosságú. Mi több, ha az ember meg nem győződhetnék Isten létéről, folytatja Diesterweg, s az egész mindenséget ekként képzelné el, mint valamely szervei által összekötött megmérhetlen szervezetet azt is helyben kellene hagyni. Isten lényege- és működéséről. a világ teremtése módjáról való fogalmak oly elütők egymástól, mint a mily különböző emberek léteznek. Mi ebben semmi hasznosat sem találunk a lélek oktatása s következőleg a nevelés tanra nézve.“

Diesterweg szerint az emberi törekvéseknek mind oda kell irányoztatniok, hogy a kinyilatkoztatott vallás szolgátságát megtöriék; az iskola azon szentély, melyben a főlzabeditást végrehajtani s a bölcsészeti beavatást teljesíteni kell; a tanító a vallás védelmezőivel való küzdelmében hibázhatlan apostol, s a főlzabeditás eszköze:

„Előre! hangoztatja ő, a harc következménye szemeitek előtt fekszik. Az egyház tanítása nem állotta ki a tűzpróbát; a be nem bizonyított hit eltűnik az ész világa mellett (ide értve az Istenben való hitet is). És mi, századunk férfiai, mi protestansok, kik minden ellen protestáltunk, ami nincs bebizonyítva: engedjetez bennünket kifeszített vitorlákkal rohanni a széles tengeren, jöjjön bármi akar! Nem fedezzük fel tán mit keresünk, jól van! talán mégis találандunk valamit, ami még méltóbb óhajainkhoz. S ha reményünk megcsalt, legalább megmarad számunkra a nyílt tengeren való utazás gyönyöre. *)

Szett a socialis kormányzás érdekében! Kéjutazás a nyílt tengeren kormányzó és iránytű nélkül, mi többet akarnak még? Az utazók majdcsak kikötnek valamely révparton: e tekintetben az egy valószínűség ezerré is nőhet. Nyugodjék tehát békében a társaság és éljen a nyílt tenger! Működjék szabadon a néptanító!

„Oly vallás, mely változatlan, öröknek adja ki magát, mondanja Diesterweggel, mint az ily szólamok, föltétlen uralmat gya-

*) Szép gyönyör, mely mindent kockáztat, s melylyel a világ szemrehányása sőt megvetésére és lelkiösmeretének felzudulása mellett az örök igazság elítélésére van csak biztos kilátása. Bizonynyal az a legkönyelműebb és kárhoztatandó hajós, ki a zajos világ tengerre biztos iránytű nélkül indulni elég vakmerő.

korol az emberiségre, vak engedelmességet követel tőle, rabszolgává teszi. — Ezért ügyekeztek a papok minden időben uralmok alá hódítani az emberiséget; ezért toltta fel magát a hittudomány minden tudományok fölé királynénak s függővé tette magától a többieket. Mindez elég időig türetett. Hogy a béke helyreállítsák a személy- s az emberiségben, kettő közt kell választanunk, t. i. vagy fel kell áldoznunk minden újabb eszmét, mely ellenkezik a vallással vagy pedig, bármily legyen is a harc kimenetele, azt üldöznünk kell rendületlenül.“ — Harcz a tevőleges vallások ellen: ez a megoldás jelszava. Vajha föleszmélnének az ős vallás tanainak soraira! Vajha az igaz hithez vezető szabad utat egyengetnék!

Ime a rationalismus ragályától megmetélyezett tartományok iskoláinak hűképe, valódi jellemvonása! Bizonyosan van a programok értelmében vonások, a valószínűség eszmélődései (reflex) leendnek azok. Már most a dolgok ily állapotában, minden ember, ki az eredményeket okaikban keresi azt a kérdést intézheti magához: Megvédheti-e valamely társaság (nem beszélünk egyénekről), megvédheti-e valamely társaság az erkölcsi életet, és meddig, midőn mindennek hijával van, mivel a tényleges hit tüzét föléleszthetné? Ez a föladat; maholnap egész komolyságában fel fog állítatni. Hogy nemcsak Rajnán túl, hanem még másutt is felmerülend, biztosan látjuk; mindazáltal az leginkább a németországi hittanok és bölesészeti eszmék általános helyzetétől függ. Már ha találkozand összes kifejlődésében a legmagasb számításokkal, az iskola leend az, hol kezdetét veendi, s épen azért az iskola kérdése a társadalmi érdekek legelsője.

III.

Emancipatio! Függetlenség! Hegel óta ez lett az iskolatanok alapjává. Függetlenség Istentől, a hagyománytól, a megszentelt törvényektől: ezt tanították mindenféle alakban az egyetemek tanzékein, könyvekben, lapokban, népnaptárookban, melyek szépszerével becsempéztettek a szegény lakába, hogy ott a családi könyvtárakban helyt foglaljanak a sz. irás mellett; ugyanez átvétetett kisebb-nagyobb mérvben a hitetlenek által szerkesztett néplapokba és így a nevelés-oktatás résein lassanként észrevétlenül becsepegtetett az iskolákba.

Az 1848-ki frankfurti népgyűlés viszhangoztatta e tant, s az

ujítók bajnokai közé csapott fel, kik az iskola elszakításának ürügye alatt semmi mást nem czéloztak, mint minden tevőleges vallás megsemmisítését s megalázását.

„Zárjátok ki a dogmatismust (hitágazati jelleget) az iskolákból, mondá Pauer (Neisse képviselője) a tanügyi bizottmány előadója; oly nemzedékre van szükségünk, mely alá ne vesse többé magát az egyház befolyásának sem az államénak. Az iskolák ne igényeljék a gyermek vezetését; engedjék őt oda menni, hova életvágya vonzza, melyet keblében pezsegni érez! Az iskolának, mondja továbbá, nem kell az embert bizonyos célra idomítania. — Ha lelki befolyásnak vettetik alája, nem érheti el legfőnségebb célját, mely tisztán emberi. Ezért kell az ifjúságot az egyháznak, valamint az állam által fölvetett bármely véleménynek befolyása ellen megvédeni. A papság önmagán, ruházatán, tekintetén, arcvonásain az erőszak bizonyos jellegét viseli, mely elárulja gyöngeségét arra, hogy az ifjúságot a szabadfejlődés célja felé vezesse“ stb.

Mindazon kevély demokraták, kik a szabadságra hivatkoznak, önértékekben hivatkoznak rá s megtagadják azt elleneiknek. A szabadság főnséges eszköze, melyhez folyamodnak, a mindenható államhatalom, mert az állam ők maguk, a magányintézmények-, magányjogoknak az állam általi elnyomatása, „Az államnak kell kizárólag rendelkezni az iskolákkal, ezt nem téve legszentebb érdekeit tévesztené. Ha egyházi birtoknak kell az iskolának lennie, akkor Uraim! ép oly helyesen fogunk cselekedni, ha elhatározzuk, hogy a nap forog s a föld áll nyugodtan. Erre akarnak bennünket visszavinni.“ Ily elfogultan fejezé ki magát Nauwerek, Berlin képviselője a Pauer beszéde által előidézett vitában. Azután hozzá függeszté: „Ne engedjétek, hogy benneket a szabadság lehangoljon, gondolatok e mondatra: „Inkább akarok veszélytelt szabadságot, mint békés fogságot.“ Igen, igaz az és mindig igaz marad, hogy az igazságot csak a szabadságban találhatjuk fel, és hogy az igazság csak a szabadság folytán arathat diadalt.“ (Hosszú tetszés-zaj.)

„Uraim, mondá Vogt (Gieszen követe), én az egyház és állam közti szakítás mellett vagyok, de csak egy föltétel alatt, hogy mindaz, mi enevet „egyház“ viseli, megsemmisítessék! Én csak ezen egy szempontból indulok ki, hogy az, mi egyháznak neveztetik eltöröltessék a föld színéről, anélkül, hogy nyoma megmaradna, az égbe térjen vissza, ahol van hazája; az égbe melyet holtunk után fogunk tanulni ismerni, melyről azonban mitsem

akarunk tudni, míg e földön élünk. (Baloldalon helyeslés.) Uraim! Előttem minden egyház, neveztessek az bármely néven, vagy induljon, ki bármely elvből, úgy tűnik föl, mint a polgárisodás akadálya. Részemről semmiféle egyházat sem akarok. Romboljátok le ezen egész rendszert, mely az emberbe gyermeksége óta csepegteti a jövő reményeket! Isten tagadónak kell tudni lenni! („Monda az esztelen, hogy nincs Isten“ —) „Mihelyt elérte a nép eszének teljét, mondá Giskra a morvai képviselő, ki magát katolikusnak nevezé, ugyanazt fogja tenni, mit a műveltek maguk közt már régen megtettek: el fog határozatni a szerzetesek elüzetése s a zárdák elnyomatása. Ezen tények által meg fogtok győződhetni követeléséről, hogy Romával szakítsunk, s hogy Ausztriában a szabadgondolkozóknak megengedtessek tanaikat szabadon hirdetni. Reményilem, hogy Ausztria önkényt szakítani fog az egyház despotismusával, Rómától való függéssel, még akkor is, ha a többi németek nem is óhajtanák, valamint már megvált politikai despotismusától.“

A confessionalis oktatás elnyomatása volt a megoldási szó, melyet a politicus felhozott a nevelő érdekében, s ez a politikushoz utasított vissza: „Hogyan? ismétlik a szószékeken, népiskoláinkban azt tanítják, hogy a szegény a mennyország- s nem a földért teremtetett, nem tudom én miféle vallást hirdetnek neki, hogy elviselhetővé tegyék e siralomvölgyet! Sajátságos kereszténységet csöpögtetnek a gyermekek szívébe, hogy megadják magukat a szegénységnek!“ Tanulni megadni magát, mily visszaélés! „Az alaprosz, az első iskolák legmélyebb senyve az, hogy bennök az ifjúság örök üdv várására tanítatik. *) Hogyan? Az első iskola egyház és ég számára akarja nevelni az új nemzedéket; pedig az egyetemek sorra elismerik, mikép a socialis (társadalmi) kérdés célja abban fekszik, hogy e földön szerezzük meg azon örömeket, melyek számunkra az égben már elkészítvék; és, hogy csak így szabadulunk meg azon képzelt világtól, melyet kielégíthetlen vágyaink teremtettek.“ **) Átok tehát a hitcikkelyes oktatásra! A népiskola fölszabadíthatnák minden hagyományos befolyás alól, ha megmenekedhetnék e hármasszarnoktól „állam-, egyház- és községtől; (tehát semmi függés, csak önkény kell?) és ha az ifjúság határozatlan céllal kerülne ki onnét, miután berántatott a korlátlan szabadság légkörébe.“ ***)

*) Reinhard beszéde.
 **) Berlini Michelet.
 ***) Pauer beszéde.

Adjuk hozzá az egyszerű tényállást. A tanügyi bizottmány által előterjesztett s a frankfurti népgyűléstől helyeselt cikkely — mily szellemben? láttuk — 316 szavazattal 74 ellenében elfogadtatott.

S e szép tanok átvitettek a gyakorlatba, Rendu Ödön igen sok tanoda névjegyzékét mutatja fel, melyekben e tanok 1846-tól egész 1850-ig a „szabad községek“ által előidézett mozgalom kedvezései következtében foganositattak. A vallásoktatás ezen iskolákban Uhlich hitszónok „Katechizmusa“ értelmében határozott meg. E katechismusban rá lehetett ismerni Diesterweg következő tételére: „Nem igen fektetendő nagy suly Isten lény- és működéséről, valamint a világ teremtése módjáról való forgalomra.“ Oly költemények énekeltek benne, minőket Uhlich vasárnapi ujságában közölt az ujhivők magasztos épülésére. Nézzük e példányt:

„A régi és új egyház.“

„Van itt alatt egy ház, melyet Isten házának neveznek. Kupolái elragyognak a messze távolba s a láthatár fölött uralgnak. S e házban egy fekete ruhába öltözött lelkész lakik. Ezen lelkész imákat morog el s már közel 15 százada, hogy azokat el is énekli. Es ha összegyülekeztek a hívők, a lelkész hirdeti nekik az ígét ugy, miként Isten azt rá bizta. „Boldogok, kiknek életét az ördög nem háborgatja. Ó, ugyanis, mindenfelé hadonáz s minden tárgynál kérdezősködik a mért? és miként? után. Boldog, ki éhezik és üldöztetik: mert egykor ki fog elégíttetni az ég édes kenyerével.

Sokáig füleltünk hallgatagon a lelkészre. De ma már föllelkzünk! Üdvözölt legyen Isten szabad világossága! A világ meg van szabaditva az egyháztól! A csaloganyok énekében, a csillagok seregében, a gyermek sirásában, a szépség képében, melyet a festő művészete teremt, a szívnek szebb jövő utáni ábrándjában, mindezekben leljük fel igazán Isten szellemét. Minden ember önvallásának papja, a szeretet és emberiség vallásának. Éljetek boldogul ti példány képei az ó kereszténységnek!“ Ez Vogt Urtel viszhangja; ez Micheletnek, a berlini egyetem bölcsészeti tanára óhajának valósítása.

„Az óra elérkezett, mondja Grün Károly, hogy végre a történetnek tulajdonítsuk a bölcsészet következményeit, ezen következmény a mai világ izlése, s az őt érzék rendszeresítése.“ Az iskola, miként látjuk, nem késett megfelelni azon tanítóknak, kik ily magasból hullottak alá.

IV.

Azok beszédei, kik a frankfurti parlamentben az egyház és iskola védelmére keltek föl, hatályos s törvényszerű szóvitát idéztek elő t. i. a gyűlés kath. tagjai közt. Ketteler, mióta mainczi püspökké lett, Hoffmann és mások visszakövetelték a valódi, de félremagyarázott és megvetett alapelveket. Mivel az ezen alkalommal tartott beszédek mind nem hozhatjuk fel, egyedül Kahlert és Knooht urak beszédeiből idézett egyes helyekre, szorítottunk, melyek bizonyos mérvben röviden magokban foglalják az ez alkalommal tartott egész eszmecserét.

„Nem akarok arra szorítkozni, mondá Kahlert, mikép bevalljam, hogy mily indokokból óhajtom e szavaknak: „Jog az ember és polgár közművelődéséhez“, elnémitását. E szavak előttem úgy tűnnek fel, mint valamely talány, Nem mintha agyonhallgatnám a gyermekek azon jogát, melynél fogva tanulhatják mindazt, mi az embernek ismeretei bővítésére szükséges, s ami őt előkészíthetné rendeltetése betöltésére; nem, mintha nem óhajtanám kiemelni a tudatlanság azon állapotából, mely őt félig hasonlóvá teszi az állathoz, vagy mintha követelném, hogy az iskolában megtiltassék neki mindannak tanulása, mi az embernek okvetlenül szükséges arra, hogy polgártársai s az állam iránt elvállalt kötelemeit betölthesse, hanem mivel nem akarám azt elhíttetni, mintha semmi súlyt sem fektetnék arra, hogy a német ifjúság vallásában oktattassék. Miután pedig én e pontra fektetem a legnagyobb súlyt, ugyanazért mindazokkal tartok, kik óhajtják, hogy az első iskolák vallásos szellemre alapittassanak s általa legyenek teljesen áthatva. Mert vagy össze kell kötnünk e szavakkal: „nemzeti oktatás“ e szót „vallásos“ t. i. a keresztény oktatást, vagy el kell ejtenünk minden oly kifejezést, melynek czélja meghatározni az oktatás irányát. Beláthatja, kiki, mikép a vallás eszméje befoglaltatik az emberiség általános művelődése eszméjében, mert a vallás az ember kiképeztetéséhez szükséges. Amily készséggel adom ezt hozzá, ép oly határozottan el kell vetnem mindazok rendszerét, kik a confessional vallásoktatást azon ürügy alatt, mintha fölösleges lenne, az elemi tanodákban elnyomni ügyekeznek. Az ily eszmék fölé kell emelkednem, mert sehol sem szükséges nagyobb szorgalommal jól föntartani ezen oktatást, mint épen az első iskolákban. Én igen jól tudom, hogy épen oly kevésbé létez katholikus számtan mint protestans természetrajz. De azt is tudom, hogy a nevelésnél a történetet akaratumk szerint másit-

hatjuk, és hogy a tanító előadásai alkalmával, míg különböző tárgyakkal foglalkozik s azokat hamis szempontokból kiindulva tárgyalja, megjegyzései által nagyobb befolyást gyakorolhat, mint a lelkész hitágazati fejtegetéseivel. Megengedni azt, hogy kizárólag egy tanító tartson vallásos, de nem confessionalis előadást, ki gyakran az egyháznak ellensége, és hogy a lelkész támaszkodva jogára mindazt, mit a tanító vagy elhanyagolt vagy hibásan adott elő megjavítsa, annyit tenne, mint valamely kocsinak előhátsó részébe lovakat fogni s aztán mindkét fogatot egy időben saját irányában megindítani, Az ily rendszabályok gyümölcse tökéletes vallási közöny lenne, s az ajtót nyitnók meg neki. Sokaknak azon nézete, miszerint így az indifferentismus által legközelebb egyesíthetnének a különböző hitágazatok, csak elmélet, mely a jobb érzelműek némelyikének tetszhetik ugyan, de amely vastag tévedés. Ha lehetséges egy ily újraegyesülés, az, mint mindnyájan reméljük, csak a szabadság s nem a nyomás útján történhetik meg. A vallási közöny következtében azonnal feltűnnék a hitetlenség, az ő jogszerű bizonyítványa. Az hatalmába kerítené a részt, melyet számára nyitnánk, hogy dögleletes lehetét szétterjeszse a népiskolákban, melyek mindig vallásosak voltak és melyek, ha Isten úgy akarja, azok is fognak maradni mindvégig. Igen, az atheismus e tekintetben tisztában van magával: ha elérte az iskola és egyház közötti teljes szakítást, a növekedő nemzedéket is megnyerendi tanainak; Káin átkát akarják a gyermekek gyöngéd lelkére nyomni. S a szüléknek csak azok sorsa javításával kellene bajlódniok, kik e csodálatra méltó rendszert létesítették. O, megtörténendik-e mindez? Hiszik önök, hogy a szülék nem fognak ellenmondani? Sohasem fogják gyermekeiket oly iskolákra bízni, s azon magánytanítás által fognak segíteni, miszerint utódaik is átörököljék azon elveket, melyek szerencsétlenségökben vigasztalásukra valának, s melyeknek köszönik a jövő élet utáni reményöket s a jelen élet minden örömeit. Szivesebben fogják látni, ha ők (t. i. gyermekeik) tanítás nélkül növekednek föl, semmint önök vallás nélküli közös és nyilvános iskoláikba küldjék, melyek mindnyájuktól elhagyatva, kitűzött céljokat semmiképen sem fogják elérni.“

Ugyanezen értelemben nyilatkozik Knoodt, a bonni képviselő. „Az iskolák föladata, a nép szellemi életét kifejlesztani, igen jól mondta e tekintetben Löwe ur (Magdeburg), hogy: „Az iskola nem képezi a nép életét; ellenben a nép s az ő valódi művelődése az iskolában nyilvánul;“ és a változatosságok, melyeket be akar-

nak hozni a rendszeresítésbe, nem képesek az általános képzettséget minden kiágazásaival, miként azok manap léteznek, kifejezni. Az iskola sohasem válhatik meg természetes alapjától, tulajdon talajától, hogy úgy mondjam, a nép, a család, a község életétől. Az egyház s később az állam sajátuknak vallhatják az iskolát, mindazáltal eredetileg a család, a község talaján keletkezett. Ha a családapá elégséges idővel és ügyességgel bírna, hogy gyermekeit maga nevelje és oktassa, sohasem egyezendett abba, hogy legbecsesb kincsét, melylyel bír, másokra bizza. De mivel általában alhoz sem ideje, sem ügyessége nincs, gyermekeit oly tanítókra bizza, kik teljesen bírják bizalmát. Valóban a legijesztőbb, legrettentőbb zarnokság lenne arra kényszeríteni a szüléket, hogy gyermekeiket oly iskolákba küldjék, melyekben nézeteikkel ellenkezőleg képeztetnének ki, oly iskolákba, melyek szigorú gondossággal azon működnék, hogy elfojtsák azt, mit ők nőni akarnának látni. S nem gondolják meg, hogy a szülék szabadságában áll gyermekeiket más iskolákba küldeni, semmint az állam által fölállítottakba: a családapák legnagyobb része ezt nem teheti; sokkal szegényebbek, hogy sem erre képesek lennének. A nép legnagyobb része mindig kényszerítve leend gyermekeit nyilvános iskolákba küldeni. Nekiünk alkotmányunkban mindenekelőtt a szegények osztályáról kell gondoskodnunk. Az iskola föladata támaszkodni a nép erkölcsére, az ős és szent vallást lábbal nem tapodni, hanem azt terjeszteni, hirdetni s legnagyobb kifejlődése tekintetéből mindazt fölhasználni, minek joga van tovább élni a nép szívében. Én nem vonakodom Uraim! kijelenteni, hogy mindazok, kik az aliskolákat a község vagy állam mindenhatóságának óhajtják alávetni, akár tudják akár nem, semmivel sem követnek el kevesebbet, mint hogy a néperkölcset minden szépségeivel, s a jámborságot és a vallást, mely azt megszenteli, gyökerestől kiirtják. Oly ifjuságot akarnak képezni, mely tervök létesítésében eszüközül szolgáljon. Igen, ha az iskolákat az államnak engedjük által, oly időt fogunk megérni, melyben socialisták és demagógok leendének a tanítók.

V.

A német kormányok már régóta foglalkoztak az ezen fölforgató tanok által támasztott veszélyekkel, melyek közül mutatványul csak egyet hozhatánk fel. Mióta a forradalmi mozgalmak

egész meztelenségökben napfényre hozták ama félelmetes propaganda pokoli munkálatait, melyek névleg e század kezdetétől fogva az oktatás legmagasb forrásaiból táplálkozva, észrevétlenül behatoltak mindenütt és mindenhova, még a társadalmi rend legmélyebb rétegeibe is; mindent megkísértettek, hogy ama pokoli művet meghiusítsák s földhöz terítsék, visszahelyezendők a régi rendet vagy újat hozandók létre.

Szászországban, hol a baj belerejileg igen magas fokra emelkedett, 1851. május hó 3-án Beust báró által egy törvény hirdettetett ki, mely az illeték fölemelése által a tanítók anyagi helyzetét megjobbitá, de egyszersmind a büntetések számát is növelé, mivel a büntények is megsokasodtak. S melyek a különösen kijelölt esetek? istentagadás, a vallás nyilvános kigunyolása, a jó erkölcsök megvesztegetése gonosz csábítások, erkölcstelen könyvek árulása és terjesztése, vallási kötelmek elhanyagolása által, „melyek elkövetése a hivatalra juthatás föltétele volt“, az állams- és egyházi férfiak iránti neveletlen magaviselet (3. és 4. cikkely.) stb.

Poroszországban Raimerus, a vallás és nyilvános oktatás minisztere, az egész ország tanigazgatóságaihoz menesztette azon körölvényt, melyet a porosz tartományok helytartója a törvényhatósága alá tartozó kormányzatokhoz szétküldött. Ezen megemlítésre méltó körölvény emlékezetünkben feljuttja az 1763-ban kibocsátott közrendi iratokat, s névleg az iskolák vallási jellege megóvásának szükségességén alapszik.

„Tudomásomra jött, hogy sok helyen, különösen városokban a tanítók vásár- és ünnepnapokon vagy igen rendetlenül vagy teljesen nem jelennek meg az isteni szolgálaton, pedig a tanítók kötelezvék tanítványaikat a kereszténységnek, mint az elemi oktatás fő tárgyának, ismeretében kiképezni, és mivel ugyan őket nem csak tanítaniok, hanem keresztényileg nevelniök, következéleg a gyermekek, valamint a szülék előtt jó példával előmenniök is kell: hiszem, egy véleményen lesznek velem, miszerint föltöbb szükséges tekintettel a tanítók által emelt panaszokra, hathatós rendszabályokhoz folyamodnom.“ (Ezután következik a rendszabályok elsorolása.)

Ugyanezen minister az 1851-diki év okt. 1-én, Poroszország törvényhatóságaihoz menesztett rendelvényében világosan elkülöníti magát az ujitókkal való minden társaságtól, kik a ker. vallás helyébe a humanitas (emberiség) vallását (mintha a keresztény vallás, melynek főparancsa a szeretet nem volna az igazi humanus emberséges vallás!) emelni tüzték ki czélul. Ezen körölvényben a

többek közt ez is olvasható: „Mindinkább meggyőződünk hogy az elemi tanodák sikere az egyházzal való benső összeköttetéstől függ.“

A többi német államokban, majd minden kivétel nélkül, e pontra nézve nem kevesbé foganosítvák s meghatározzák a törvények és rendelvények. A vallástanítás tekintetik mindenütt az iskola alapjául. A tanítványok és tanítók rendes templom látogatásra köteleztetnek. Az egyházi tanács képviselői nagy részt vesznek az iskolák vezetése- és fölügyeletében.

Szerencsétlenségünkre a rossz, miként mondók, mindenek előtt épen azon hatóságokban rejlik, melyeknek lényeges kötelme arra felügyelni, hogy az oktatásban a vallásos és keresztény elv épségében főtartassék. Az illuminatizmus mindinkább meghasonlik önmagával, s többé már nem ismer közös hitvallást. Ha egyszer megengedték alapelvét, mily joggal akarják szellemét bizonyos alaknak többé kevesbbé szűk keretébe foglalni? „A protestantizmus, mondja Rendu Ödön, a rationalizmus kezdete: s vagy ez vagy épenséggel semmi. Tépjük szét csak egyszer a féket s nyisuk meg a pályatért, majd látni fogjuk, hogy az emberi szellem gondolkozása s kétségeskedése hol fog megállapodni.“ Immár láthatjátok magatok, hogy hova jutottunk. Értsétek meg Uhlich vallomását; ugyanezt vallja éjszaki Németország majd minden városában a hívőknek vagy, helyesebben mondva, a hitetleneknek figyelemre méltó száma.

Az isteni személyiség tagadása! Ez ama kifejezés, melyhez „a személyes ész főhatósága jogának fenkölt visszakövetelése“ járul haladéktalanul. Tiltakozzék Uhlich bármennyire akar ellene, annyi bizonyos, hogy Feuerbach-, Bruno-, Bauer-, Stirner- és a berlini Michelettel egyetért.

Feuerbach, Stirnerhez atheista elvbarátjához fordulván, őt következőleg inti: „Nincs Isten, hanem csak tökélyei, s a tökélyek az emberhez tartoznak, ki azokat Istennek nevezi, midőn szivének mámorában elfelejti, hogy a sziv övé. Stirner, ki azt állitod, hogy Isten a semmi, te még bigott atheista vagy! mert a semmi Isten megfejtése.“

Stirner következőleg válaszolt:

„Én jobb atheista vagyok náladnál, ki azt véled, hogy az vagy, mivel nem hiszed Isten lényének létét; én nem hiszem az isteni tulajdonságok létét, nem az igazságot, szeretetet, bölcseséget, miket mint létezőket képzelsz el magadnak az emberben. Én nem hiszek többé az emberekbén. Az ember, az én pusztá szó stb.“

Tekintettel az ily badar nyilatkozatokra, melyekben a Cynismus (ebi közösség) az esztelenséggel versenyez, nem kell csodálkoznunk az orthodox protestantismus kétségbe eső kiabálásai fölött, mely még a ker. igazságok kötelékének sértetlen fönrtartása mellett fáradozik, mely igazságokat az ujitók szétválasztják s lábaikkal tapodják! Ennek viszhangja az 1852-ben Berlinben tartott „evangelikus egyházünnepélyen“ ismétlődött. Stahl, a porosz urak háza egyik legtisztéletreméltóbb tagja e gyűlésen tartott beszédben felszólalt a mételyes tanok ellen, s azokat igazi nevökön nevezé meg: „A forradalom, ugymond, nem lázadás, nem a politikai vagy vallási szabadság erőszakos visszakövetelése; nem cselekedet, nem tett. A forradalom azon politikai tan, mely 60 év óta mint általános erő a népek gondolkozását elfoglalja s a politikai élet mozgalmait vezérli, oly tan, melyet következőleg fogalmazhatni: „Isten által megállapított rend helyébe az államszervezés alapjául az ember akaratát helyezni, minden hatalmat ugy tekinteni, mint amely nem származott Istentől, hanem az emberektől; a társadalom tevékenysége czéljául az emberiség fölszabadítását s nem bizonyos isteni terv valóstítását tekinti. stb. Egyetlen egy hatalom létezik, mely még lánczba verheti a forradalmat: s ez a kereszténység; mert a kereszténység az egész emberi életet Isten által megállapított rendre fekteti. A kereszténység képes egyedül ujólag megerősíteni a társadalmi rendet, ha tekintetbe vétetnek azon alapelvek, melyeken nyugszik. A keresztem nem követel tekintélyt, melyet maga alapított volna, nem alkotmányt, melyet maga szerzett volna, nem jogot, melyet saját felfogásából kiindulva vont volna le. Ő azt tanítja, hogy mindezek isteni akaratból erednek; ő meg van elégedve avval, ha meghatározott munkarészével hozzájárulhat az idő megmérhetlen épületéhez, megfelelőleg azon feladatnak, melyet Isten e végből rá szabott.“

Miután pedig a rend emberei Németországban a protestantismus tekintélyére nem támaszkodhatnak, ugyanazért a ker. elvnek, iskola- és társadalomban való ép fönrtartása feletti gondoskodást az államra ruházzák. „A mi egyházunk, így nyilatkozott Rendü Ődönnek Berlinben egy tisztéletreméltó egyéniség, a mi egyházunk kiskoru, mely sohasem fog emancipáltathatni. Gyámokra van szüksége, ki vezesse, ki fölötte őrködjék és szükség esetén fegyelmezze.“ E gyámság nem leend kárára. Már II. Frigyes Vilmos is következőleg nyilatkozott az 1788-ban kibocsátott vallásrendelvényében: „Fájdalommal szemlélte az állam, hogy az egyháznak

számos szolgái confessionalis oktatásukban féktelen szabadságot engedtek maguknak, hogy ők a socinianusok, deisták, természethi-tűek és más hasonló felekezetek tévelyeit ujjalag fölmelegítették és hirdették. Most tehát a ker. fejedelem első kötelessége a vallás tisztaságát egészen a sz. irás betűi szerint föntartani.“ Ötven évvel később a porosz kormány nem átalotta vallásministere által kijelentetni, miszerint: „ideje már, hogy a vallás hathatós eszközökkel épségben föntartassék.“ „Hagyjátok csak az ifju nemzedéket úgy Raumer, felnőni ezen elvekben és Istenben való hit nélkül, s nem sokára élvezni fogjátok annak gyümölcseit.“ A szász király ugyanezen idő körül, megnyitó beszédében országnagyjaihoz következő szavakat is intézett: A zavarok, melyek fölmerülnek, minden mértéket kényszerítenek áthágni. Önök támogatni fognak engem abban, hogy az egyházat megóvjam ezen megrázkodtatásoktól; meg kell akadályoznom, nehogy az állam támaszlopai, az emberi lét alapjai, a vallás és a hit, alá süllyedjenek s összeroskadjanak.“ A „szabadkéségek“ atheismusa elleni küzdelemben, a polgári hatóság volt még mindig az, mely a főegyházi tanácsot képviselte s a politika nevében elfogadta a tekintélynek tulajdonított szerepet. Ha e pillanatban a világosság barátjainak egyházai többé be nem fogadják a félre vezetett lakóságot, ez nem az egyház tana, mely az eretnekeket anélkül, hogy szellemöket megtéríthette volna, onnét kizárta; hanem az állam karja az, mely bezárta előlük ajtait. „Mily jognál fogva gyakorol az állam, mondja Rendü Ödön, rendőri hatalmat a vallásügyre s bitorol a prot. vallás ingadozásai közepette, a dissidensek szemrehányásaihoz mérve, oly külalakot, mely őt mintegy pápáva teszi? Itt nincs helye semmiféle kérdésnek sem; szükség esetén, hogy ama helytelenül alapított jogot igazolja, szükségességre fog hivatkozni. Bármint állt legyen mindig a dolog, az állam, tekintettel a tanrendre, bizonyos pontot keresett az egyházban, mely támaszpontul szolgálna egyuttal: a német egyház csak üres tért engedett neki. A helyett, hogy föntartó elem lett volna, felbontó elv volt majd mindenütt; távol attól, hogy az államot megerősítette volna, az állam az által, hogy hozzá nyult, önmagát gyöngítette meg; és ha még manap ugylátszik, mintha ezen egyház önmagát élte volna tul, mesterséges életét bizonyos idegen hatalom természetellenes közbejöttének köszöni oly hatalomnak, mely őt elnyomja, mig magát megvédi, s csak azon szándékból tartja fön, hogy elnyelje.“

VI.

Nem régen Angolhonban is igen élénk szóvitát idézett elő a tanrendszernek minden hitágazat nélküli berendezése, mely a confessionalis berendezés megtartásával végződött. Ugyanis lord Russel John 1856-ik évben oly előterjesztvényt bocsátott a parlament elé, melynek az volt célja, hogy Angolország tanodáiban is tartassanak hittani előadások, kiindulva azon tanpontokból, melyek a különböző vallásfelekezeteket egymástól elkülönítik. Ez vegyes tanításnak hivatik. Lord Russel John előterjesztvénye, habár megfelelőleg szeliden tárgyalatott, két ülésen folytatott viták után végre 200 szavazattal 158 ellenében elvetetett. Idézzünk néhány sort két ellenkező párt beszédeiből; az egyik Sir Northcote, a másik Gladstone beszédéből vétetett.

„Inkább meghalok, mondá Sir Northcote, semmint gyermekeimet ily elméleti és iskolai tanítók szeszélyére bizzam.“

Gladstone, a kincstári hatóság ünnepest kanczellárja, de kiról az is tudva van, hogy már több esetben kezeit a radicalokra tette, magát következőleg fejezé ki: „Nem az a kérdés, vajjon a sz. irás a nemes Lord (Russel John) rendszerének előrészét fogja-e képezni, hanem, hogy egyedül fogja-e csak a hátsót. Tartok tőle, hogy az utóbbi fölfogás fog valósulni.“

Gladstone tehát azt akarja, hogy hazájában a hitoktatás az első helyet foglalja el, és hogy ezen oktatás tevőleges legyen. Ezek további szavai: „Angolország hirnevét azon tiszteletnek köszöni, melyet az ember, a polgár s névleg a keresztény kötelmei iránt tanusított.“

Gladstone az ember kötelmeiről beszél anélkül, hogy a keresztényiekétől elválasztaná. Mit fognak szólni ehhez a liberalis előhaladók, kik abban lelik örömüket, hogy őt úgy tekintetik, mint valamely látnokot? Idézzük csak még Sir Grahamot, ki Massachusett államnak (az egyesült-államokban) 1839-ki oktatás állapotát illető rendelvényére hivatkozik, mely rendelvény az erkölcsi és vallásos tanítás ijesztő hézagát tárja felénk: „Ennek oka, mondja Sir Graham, azon nehézségnek tulajdonítatik, mikép hiányzanak oly könyvek, melyek a kinyilatkoztatott vallás szempontjából tárgyalnák az alapelveket (oly államban, melyben ugynevezett vegyes vagy inkább vallás nélküli oktatás divik), és egyszersmind azon pontokból indulnának ki, melyek a különös községeket megkülönböztetik.“

Angolország széles szabadság hazája, ott elismerik, hogy a

vallás itt is szükséges és hogy a vallással szakítani törekvő népek képtelenek leendnek tova haladni vagy, mi több, önmagukat fön-tartani. Azonban a községek kamráinak kisebbsége azt véle, hogy tekintettel ezen országban s főleg Schotthonban a vallási egyesületek nagy számára, a bibliai oktatás minden értelmezés nélkül történhetik. Ezen alap, miként látjuk, ugyanezen vallásu tartományokban egyszer sem alkalmaztatott és ott hol, mint pl. Belgiumban, más vallásuak csekély számmal léteznek, kik egyéb-iránt különös iskolákkal bírnak, vagy képeseknek kell lenniök ilyeneket fölállithatni.

Irthonban a vegyes iskolák rendszere az elnyomási eszközök szaporítása gyanánt tekinthető. Ezen rendszert is, bármily kimé-lettel ügyekezzenek alkalmazni, már alapjában elitálték a katholi-kusok úgy, mint a protestánsok egy időben, kik többre becsülik azt, hogy gyermekeik vallásuknak megfelelő oktatást adhatnak.

Ugyan így állnak az ügyek Hollandban. A vegyes oktatást itt is megkisértették, azután módosították s megszüntetése napja közel van, a különböző vallásközségek által úgy mint létezik, el-vettetett. Maga Thorebelle, a kormányzó minister „ügyneve-zett vallástalan oktatásnak“ nevezé el, mi által kilátásba helyezé megszüntetését.

VII.

Láttuk, hogy miként fogadták különböző tartományokban az egyház és iskola viszonyának kérdését, és hogy miként oldották azt meg. Ezek után térjünk vissza Belgiumba s vizsgáljuk meg azon alapokat, melyekre a liberalis előhaladók iskolája, mint szilárdon megvetett elvre hivatkozik, ellentétben azon iskolák elvé-vel, melyek Belgiumban, valamint Franciaországban és más, legtöbbsnyire művelt népeknél, sőt magoknál a nem keresztények-nél is léteznek. Ezen elv erejénél fogva a községi kezdő iskolák-ban a vallástanítás kötelezett; a papság részt vesz a felügyelet-ben, és ehhez képest az iskolaügyre névleg a tanítványok kezeibe adandó könyvek megválasztására inkább félhivatalos és erkölcsi, mintsem hivatalos és kényszerítő befolyást gyakorol. Ezen részvé-tel alakilag az 1842-ki törvény által szentesített, mely sokban megegyez az 1833-ki törvényvel, mely szerint Franciaország-ban az elemi oktatás még manap is intéztetik. Ezen törvényt kel-lene tehát reformálni, mely közel egy negyedszázad óta fönáll a nép nagy áldására. Mért és mily módon?

1. Azt állitják ugyanis legközelebb, hogy a lelkeszt tekintély

czime alatt bebocsátani az iskolába nem egyéb, mint az állam függetlenségének csorbitása. — De ki nem tudja, hogy ezen engedmény teljesen szabad és önkénytes volt, és hogy a törvény csak azért rendelte, mivel parancsolólag követelte a társadalom érdeke? A törvényhozónak teljes hatalmában állott azt elvetni, de a nyilvános iskolák leendő elhagyottságának veszélye alatt. Szükségnek engedett tehát anélkül azonban, hogy az állam bármely jogát eljásztotta volna. Mindezt a viszonylagosan kötött szerződés egy nemére vihetni vissza, melyben a clerus közreműködését bizonyos szabadon ajánlott és elfogadott föltétel alatt ígérte meg. A tekintély, melyet ezen oldalról kifejt, ugyanaz bármely szerződő fél tekintélyével, ki a föltételek teljesítését követeli s ahhoz joga van, melyhez ő maga is köttetik, s melyek őt is a szerződőfél iránt kötelezik.

2. Hivatkoznak az állam iskolatügyi jogára. — Hol van ennek alapja és eredete? Megengedve, hogy léteznek: vajjon független, korlátlan-e az, s nincs-e a gyakorlatban föltételhez kötve? Vitasuk meg mégis, mi magunk e jogot. Az oktatás az állannak semmiképen sem előjoga, hanem igenis egyszerűen kötelessége, alárendelve azon körülményeknek, melyekben a társadalom létezik. Az valóban nyilvános kormányzatot képez, melynek szigoruan meg kell felednie azon szükségleteknek, melyek miatt alapított. Innét az következik, mikép az iskola semmi szin alatt sem lehet az állam eszköze, mely különös érdekeinek megfelelően, hanem, hogy meg kell maradnia annak, ami valóban, t. i. a közönség tulajdonának, s egyedül az ő jóléteért kell tevékenynek lennie. Ezért nyerték az állam iskolái a „nyilvános iskolák“ écoles publiques. nevezetét, mely egyuttal meghatározza eredetöket és rendeltetésöket. Más szavakkal, a nyilvános iskolák közvetlenül nem az állam, hanem a polgárok érdekei végett létesítettek. Tehát az utóbbi érdeknek kell tulsulyal birnia.

3. Azt hozzák fél, hogy a meghatározott, tevőleges vallás tanítása az iskolában a lelkismeretszabadság megtámadása. Inkább mondhatnók az ellenkezőt annak, s ezen tanítás kizárása teljes joggal a családok vallásszabadsága eltörléseül tekintethetnék, pedig miattok alapítottak az iskolák, s ők fedezik költségeiket. Elmondhatjuk általában, hogy ezen családok mind a kath. hitet vallják: tehát miben sértetnének meg ők, midőn ezen vallás szolgálai gyermekeik nevelésében részt vesznek? — A községi iskolának, mondják, kell hogy mindenki előtt nyitva álljon, hitetlen előtt ugy, mint hívó előtt. — De elég ok-e ez arra, hogy az utóbbiak föl-

áldoztassanak az előbbiekért? S azon kívül, léteznek-e valóban nagy számmal oly szülők, kik míg önszemélyökre nézve talán hitetlenek vagy közönyösek, komolyan akarnák azt, hogy gyermekeik is ezen hitetlenség vagy indifferentismus részesei legyenek? Ha így lenne, ezen említésre sem méltó kisebbségnek a szabadoktatás mindenkor nyitva áll; emeljenek önmagoknak iskolákat, melyekben szomorú elméleteiket gyakorlatilag is foganosíthatják, de ne követeljék, hogy a kath. népség teljesen meghajoljon véleményeik előtt.

4. Azt hiszik némelyek, hogy a türelem bizonyos példáját nyújtának az által, ha a hitágazati vallástanítást az iskolákból kizárnák. Ezen oktatás, mondják, kizárólag a család és egyház köréhez tartozik. — Ezen elméletet már fönnebb megczáfoltuk tényekkel, országok tapasztalásai, s irányadó férfiak nézetei által. Csak azt akarjuk még hozzá adni, hogy a türelem ürügye alatt követeit elválasztás, elszakítás, a türelmetlenség legkivívőbb ténye lenne. Középut tényleg itt nem létez: ott, hol az iskola elvesztendi vallásos jellegét, menthetlenül az ellenkező jelleget fogja felöltöni. Ha kizáratnék a lelkész az iskolából, ez csak azért történnék, hogy hely készíttessék a szabad majdnem féktelen gondolkozás embereinek. Hivatkozhatnak bátran a szigorú pártatlanság, a legföltétlenebb semlegesség szabályaira: mindazáltal nem fognak megállhatni a közvélemény ítélete előtt, s az iskola, akarva vagy nem, el fog választatni, s ki nem fogják kerülhetni mindazok roszalását, kik vallásukról még nem mondtak le s arról le mondani nem is hajlandók.

Akarnak valódi türelmet gyakorolni? Ugy rendezzék be a nyilvános tanodákat a nép állapota, szükségletei, a vallás és óhajai szempontjából, mely nép miatt létesítettek, legyen a katolikusok iskolája katolikus, a protestánsoké protestáns, a zsidóké zsidó jellegű. Ami pedig azokat illeti, kik semmiféle tevőleges valláshoz sem akarnak tartozni, emeljenek önmagok iskolákat, tetszésök szerint; a nyilvános hatóságnak azokra semmi gondja. Ezen az uton kívül nem létezik egyéb zürzavar-, önkény- és zsarnokságnál. Épen oly jogtalan a kath. gyermeket arra kényszeríteni, hogy rationalisticus iskolákba járjon, mint ráparancsolni a protestáns- vagy zsidóra, hogy övéit kath. iskolákba küldje. A rabbik és prot. pásztorok e tekintetben bizonyosan lelkészeink nézetét osztják, és ha e kérdés a különböző hitfelekezetek papsága elé terjesztetnék, kétség kívül ugyan így oldatnék meg.

5. Ismeretesek a törekvések, melyek Brüsszelben s némely más

városokban, hol az álliberalizmus uralkodik, létesítettek avégből, hogy a szerzetes nőket megfoszszák attól, mit „zárdák rajongó nevelésének“ hívnak. Egy közelebbi alkalommal, midőn t. i. főváros kerületi tanodáink tanoncjai közt díjak osztattak volna szét, ezen ugynevezett reform előharczosai egyike az új nevelés jellegét következőleg ügyekezett kifejezni: „Ami tanunk mienk, mondá, s mi nem szégyeljük nyiltan bevallani, tanunk mienk: s ez a türelem. Tiszteljük mi a jámborságot, tisztelünk minden vallást, küzdünk azonban a rajongás ellen, jelenkezzék az előttünk bármely alakban, mert a rajongás többé nem tartozik erkölcsünkhez, nem korunkhoz. A modern művelődés nagyszerti vívmányainak egyike a vallásnézetek szabadsága, a meggyőződés szabad nyilvánításában áll. Mért nem emelkedhetnék a szerzetes-nők nevelése a művelődés ezen fokára? Mért legyen a nő műveltsége kevesebbé oly magas, mint a férfiúé? Nem szükséges, miként korunk egy hírneves írója helyesen megjegyzé, nem szükséges, hogy a nő nevelése folytán a 17-ik századhoz tartozzék, míg a férfi a 19-ikhez. Nem szükséges, hogy bizonyos tan uralkodjék kizárólagosan a nő szelleme fölött, és hogy közte s a férfi közt eltávolíthatlan sorompót képezzen.“

Miféle tan ez, melyről nekünk a fátyolos eszű szónok mesél? Melyik azon tan, mely a jelen nőnemzedéket türelmetlenné s rajongóvá teszi, mely azt a 17-ik századhoz köti (!) kétszáz évvel férjeik vagy legalább Funck ur mögött? Mert hiszen még nincs kiesínálva, hogy nem fognak számára 17-ik századbeli vőlegények is akadni. A nős táblabírónak nem volt annyi bátorsága, és ezt csudáljuk, hogy megnevezte volna ezen „kizárólagos tant“, melynek oly idegenítő következményeket tulajdonít; mindazáltal az iránt legkevesebbé sem csalatkozhatunk, bizonyosan a vallás lesz az, mely szemeibe szöget szúrt; ez az, melynek ki kell küszöböltetnie a nők neveléséből, hogy ők is fölemelkedjenek a század magaslatára. Mi ismerjük ezen tételt, ugyanegy az minden szabadgondolkozóval és csak az imént szólott Dupanloup püspök, kinek szavai a tiszteletre méltó s valóban gondolkozó férfiak előtt oly tekintélylyel bírnak, melyet a világ minden Micheletjei utól nem érhetnek, igen Dupanloup püspök ezen ugynevezett reformátorokról újítókról beszélve mondá:

„Ők komoly szót vágnak s mondják: „Figyeljétek csak meg, ha ti vallásos nőket neveltek nem vallásos férfiak számára, meghasonlást fogtok előidézni a háztartásban.“ Valóban igen szép indok! Ez annyit tesz, mintha mondanák: Ha gazdag nőket nevel-

tek szegény férfiak számára, a háztartásban egyenlőtlenséget idéztek elő. Erre egész egyszerűséggel azt válaszolom nektek: tegyétek gazdagokká az embereket, ha képesek vagytok. — Nem, mi a nőket akarjuk szegényekké tenni.“ Ime Funck rendszerét megoldottuk egy-két szóval, melyet úgy tüntetnek fel előttünk, mint valami nagyszerű reformot és mint kísérletet arra, hogy a nőket szegényekké tegyük, hogy vallásos hitőket megraboljuk és hogy őket ekként ezen szerencsétlen szakadások magaslatára emeljék azok, kik minden vallást egy színvonalra emelnek, hogy így joguk legyen közülök egyikét sem követni. Ezt nevezik némely mély szellemek a lelkesmeret kényszer fölszabadtításának. S ezt merészelik előttünk mint haladást, mint a nők műveltségi állapota emelését feltüntetni! Azonban inkább siralmas és szerencsétlen lealacsonyítás volna ez; mert elszakadva egyszer a vallástörvénytől, az emberi szív, miként a köztapasztalás tanusítja, nem fog sokáig késni, hogy magát az erkölcsi törvények járma alól is fölszabadítsa. Oly szabály ez, mely alól nincs kivétel; a kétségbeesés alkalmazása maga után vonta mindenkor az erkölcsök romlását. És hogyan is lehetne az másként, midőn az erkölcstörvény vallási eszme nélkül sem tekintélylyel, sem tartóssággal, sem szentesítéssel nem bír?

Epen ez kényszeríté Voltairt, ki nem kevésbé volt rajongó, mint Funck, a következő vallomásra: „Ha Isten nem léteznék, fel kellene őt találnunk.“

Amde mai reformátoraink azt hiszik, hogy Isten el is melőzhető, s Littre ur, ki közöttük egyike a legmeggyőzöttebbeknek, nem átalotta e gyalázatos sorokat írni: Bármely isteni lény eszméje, miként Laplace szokta volt mondani, mindenkorra hasztalan föltevés maradand.“

Ezen alakban kell keresnünk az új nevelészet lényegét, mely a régítől csak abban különbözik, hogy a hitdogmát mindenkorra haszontalan föltevésnek tekinti s azt elveti.

6. A vallástanítást kizárják az iskolából, ellenben szükségesnek állítják, az erkölestani előadásokat és pedig megkettőztetett mérvben. — Mi lesz ez utóbbi oktatás alapja? Mely erkölestanból fognak a gyermekekbe változatlan, szilárd alapra fektetett parancsokat csepegtetni? Épen azok, kik ezen ugynevezett reformot hirdetik, nem késnek egyszersmind megmagyarázni azt, hogy mindenki saját fölfogása szerint alkotja önmagának erkölestanát, hogy változik, és kell is, hogy változzék az idő- s a körülményekkel egyetemben. Ha már a böl-

csészek és előhaladók így cselekesznek, hihetjük-e mikép a tanítók hátrább vannak? Minő leend tehát erkölcsstanításuk? Vagy az evangélium- és katekizmusból fogják azt meríteni, s így az előírt szabályokat elhanyagolandják, mi által visszafognak esni a confessionalis oktatásba, vagy pedig az ugynevezett közerkölcstant tanítandják t. i. Manu-, Konfucius-, Sokrates-, Plato-, Senecaét, mindazáltal Jézus erkölcstana kizárásával, hogy semmi olyas ellen ne vétsenek, ami katholikus, s tanítványaikat kifejlesztett vitorlákkal fogják a pogányság tengerére bocsátani. Ide akarják vezetni az ifju nemzedéket? És ki fogja őket megvédeni a hajótörés ellen? Vagy talán azt hiszitek, mikép a ker. szülék megfognak nyugodhatni üres biztosításaitokon, miszerént ezen ugynevezett erkölcstani tanórákban gyermekeik vallásos meggyőződését tiszteletben fogjátok tartani? De nem fognak ezen meggyőzések iskoláitok rationalisticus legében folytonosan veszélyeztetve lenni? A családban a gyermek vallásos alapra fektetett nevelésben részesül, az iskolában egészen más nevelést nyer. Mily zürzavart, mily fölforgatást fogtok ti gyöngéd keblében előidézni? Ti a hitet surlódásba akarjátok hozni a kétegytelylel, a világosságot a sötéttséggel és pedig nyolcz, kilencz, tizenkét éves lelkeken akarjátok e büntetésreméltó kísérletet megtenni! De nem fogjátok-e ti föl, hogy ha ezen kísérletnek semmi befolyása sem leend a hitetlenségre, melynek épen nincs mit vesztenie, mégis ugyanaz a kath. apa- vagy anyára nézve büntény lenne, kik gyermekök hitét és lelkét biztos veszélynek tessik ki?

Egyébiránt ezen kérdésre: vajjon megőrizheti-e az erkölcstan föltételelesen tárgyalatva bizonyos iskolában, önmagában, minden vallásos szentesítés nélkül összetartó erejét, azt válaszolhatjuk, hogy valószínűleg; de eltekintve a személyes kivételektől, hogy csak a tömeget vegyük figyelembe, bizonyos, mikép e kérdés gyakorlatban sohasem állítatott fel komolyan. Az emberiség s a törvényhozók egyike sem törődött ezen megkülönböztetések- és elménczkedésekkel, melyek segélyével arra törekcszenek, hogy Isten és vallás nélküli erkölcstant állítsanak fel. Az emberiség hitte és hiszi, miszerént az erkölcstan utasító szabály alapját a vallásos hitben leli föl. Az emberiség a legkülönfélébb fogalmakkal bihatott Isten felől, de sohasem választotta el az erkölcset Isten — és ama tisztelettől, mely őt megilleti, és mindazok, kik azt elválasztják az emberi szellemet ölik meg, mivel megosztják és lealacsonyítják; mivel a két legfőbb tehetség-

get: az ismeretet és akaratot aláássák azt állítván, mikép az egyik elhatározásainak semmi köze sincs a másik eszméihez; mintha bizony az erkölcsi törvények nem a szellemi gondolkozás, mint második kutforrás, következménye lennének, és mintha az emberi ismeret előtt mindegy lenne elfogadni vagy el nem fogadni a törvényhozó létét, kitől vette törvényeit! Az erkölcs megállhat ugyan Isten nélkül, miként az ág törzs nélkül, melyről letörött, de csak mint száraz ág.

Ami általában igaz a társadalomra, sokkal inkább igaz az az iskolára nézve, hol a gyermek a tanító ösztönzését vakon követi. Mi is fölfogjuk azon sulyt, melyet a törvényhozó minden időben és minden tartományban a vallás nevelésre fektetett. Franciaországban 1833-ik évben, tehát oly időben, midőn a vallás iszonyuan meg volt rendítve, az előadó következőleg nyilatkozott az elemi tanoda törvényei fölött: „Egyedül az erkölcsi nevelés képes embert és polgárt képezni, s nincs erkölcsi nevelés vallás nélkül. Ezen tapasztalati igazság, bizonyos tekintetben a törvény homlokára írva, eziránt megfogja nyerni a jók figyelmét, valamint a családtyúk közreműködését, és egész Európa felügyelete alatt oly törvénynyé fogja emelni, mely méltó leend egy nagy művelt néphez.“ Épen ily meggyőződéstől volt áthatva 1842-ben a belgai törvényhozó is azon törvényben, melyet ez alkalommal az elemi oktatást illetőleg kibocsátott. Sohasem választotta el — s ezt nem vagyunk képesek eléggé ismételni — valaha is egész mostanig iskolai törvény bármely művelt országban az erkölcsitanítást a vallástanítástól. Törekedhetek ugyan Holland- és Ír-honban tekintettel a különböző vallásfelekezetekre, a különböző érdeket az által, hogy az iskolában bizonyos tekintetű semlegességet gyakoroltak, egyesíteni, de e kísérlet balul ütött ki, s ugyanezen országban a körülmények hatalma következtében nem késnek a katolikusok ép úgy, mint a protestánsok és zsidók felekezeti tanodáikat visszakövetelni, melyekben vallásuk ellenmondás félelme nélkül nyerhet kifejezést.

VIII.

Mégis miért e fejtegetést annyira kiterjeszteni? Azon emberek legbensőbb gondolata, kik azt jónak látják, mindazok előtt világosan feltűnik, kik legcsekélyebb emberi ép észszel bírnak. Mig az ugynevezett szabadelmű ujitók megtámadják az is-

kolában a vallástanítást, oly czélt vesznek üzöbe, mely nagyon is helyesen tartatott szem előtt, s fölforgató elméleteiket érvényesítik. A türelem köpenye, mely alá rejtőznek, nem más mint álruha; az ugynevezett lelkiismeretszabadság iránti tiszteletök csak ürügy arra, hogy más lelkiismeretét és függetlenségét annál biztosabban verhessék békókba. — Belgiumban épen most ütnek zajt egy újabb berendezéssel, mely „oktatás-szövetség“ pompás neve alatt hozatott létre. Külszinét tekintve, nincs nálánál ártatlanabb és jobb: a szövetség kitűzött czélja a programm értelmében, terjeszteni és tökélyesíteni „a nevelést és oktatást“. A külszin által már több tiszteletreméltó férfiú rászedetett. Ámde emeljük csak félre a függönyt, fordítsuk meg a paizst, s mit fogunk akkor látni? Az előharczosok és alapítók nevei fényt derítenek a mű titkos tervére. A szövetség nem más, mint a szabadgondolkozók (inkább könnyelműen gondolkozók) és szabadkőművesség barátjainak egyesülése*); amit pedig megalapítani és elterjeszteni ügyekszik, az a rationalisticus oktatás; törekszik továbbá az országot oly iskolákkal elárasztani, melyekből Isten neve számüzve legyen, és azon reményben van, hogy ezáltal sikerülnie fog az állam- és községi iskolákat hatalmába keríteni s a lelkészeket azokból, mint befolyásos és veszélyes elemet kiűzni. Ezen czél eléréséhez hiányt nem szenvednek sem eszközben sem ürügyben. Követelni fogják — a statutumok mondják ezt — „a törvények átvizsgálását mindaddig, míg azok a polgárok és sok mások lelkismeretszabadsága-, alkotmány-, egyenlőségével ellenkezni fognak“. A házasságok egyessége, a gyermekek szerencséje s mindegyikök jóléte követeli, teszi hozzá még a programm, hogy a nő is nyerjen valahára oly nevelést, mely őt a férfi segítője- és tanácsadója-, a gyermekek első tanítójává tegye.“

Hogyan történhetik meg ez, midőn a zárdák gyaláztatnak, s a serdülő lánykák azon iskolákba csalogattatnak, melyek szá-

*) A belgiumi „Nagy Kelet“ nem régiben napirendre hozta a kötelezett oktatás kérdését. E fölhívásra több páholy válaszolt. Egyikök t. i. az antwerpeni következő magyarázatot nyújt, melyet egyuttal a belgiumi szabadkőművesség legtitkosabb tervüül is tekinthetünk: „A lelkészeknek beavatkozása az oktatásba hatóság czime alatt, megsemmisíti erőszakkal a tanító tevékenységét, megszünteti azt s a gyermekeket megrabolja minden erkölcsös, logikai és észszerü oktatásuktól. A katekizmus tanítása a gyermek érdekei kifejlődésének legnagyobb akadály. Az emberi szellem igazgatósabb, egyenesebb és erkölcsösebb lenne, ha felmentetnék eme tárgyak tömege alól, melyek őt altatják.“

mára a brüsseli községtanács nem régiben ünnepélyesen meghatározta az alakot, melyekben minden oly külső jel eltávolíttatik, mely a nőtanoncok elméjét bármely vallásra figyelmessé tehetné? Ott nem varázsolják el többé a szemeket a fölfeszített Istenember s a bold. Szűz képei. Az ima olyképen van eltiltva, mint midőn mi az istenkáromlást tiltjuk. „Nem imádkoznak itt tanulás kezdetén az édes Istenhez?“ kérdezé egy ifju leányka tanítónéját. „Nem, gyermekem! Otthon imádkozhatol, ha akarsz; itt más tenni valónk van.“ És miben áll ez a más? Kitépni a gyermek szivéből szent vallását. megrabolni ártatlansága köntösét, hogy bevezettesék a világosság templomába, hogy ifju évei vallásos gyakorlatairól mint hiu babonaságról leszokják, s megkereszteltessék az istentelenség második keresztségével azon ürügy alatt, miszerént helyreállíttassék a család egyetértése, atyjára idomítván a gyermeket, mely atya elég szerencsétlen, hogy apái hitét elfeledte vagy megtagadta.

A szülék ismertetik meg ekként magukat. Még csak azon kérdés forog fen, vajjon szivesen akarják-e e gazdálkodást elfogadni, melyet számukra berendeznek, s vajjon szorgalmasan fogják-e megengedni gyermekeiknek, hogy ezen, minden vallásos elvtől megfosztott nevelés jótéteményeit éldeljék. Még csak azt kérjük, vajjon a hitetlen vagy közönyös szülék is oly hajlandóknak fogják-e magukat tanusítani arra, mint azt kívánják, hogy hitetlenségök vagy vallástalanságuk csirái beoltassanak fiaik- és leányaikba.

Bizony mindez eléggé szomorú; s mindegyikünk azon kérdést intézi önmagához: vajjon számot adnak-e maguknak a jövőről ezen mételyes tan követői, azon jövőről, melyet a társadalomnak előkészítenek; és hogy megmérték-e a sülyedés mélységét, melybe siker esetén az ifju nemzedéket menthetlenül rántandják. Midőn az oktatást materiálissá teszik, midőn megfosztják fontos, vallásos és valóban képző jellegétől, a haladás és boldogság eszközét, bukás és romlás eszközévé változtatják által. Amennyire méltó tehát, hogy a jó iskolák magasztaltassanak és áldassanak, ép annyira kell, hogy sajnálkozzunk az olyanok fölött és kárhóztassuk őket, melyek az ifjuságnak megmérgezett táplálékot nyújtanak. Épen úgy vagyunk mi a népneveléssel, mint Aesopus a nyelvről mondott ítéletével: az t. i. a létezők közt legjobb, de egyszersmind legutálatosabb is. Minden méreg közt legveszedelmesebb a vallás és erkölcs nélküli oktatás, (s mi láttuk, miként vallás nélkül nincs valódi és üdvhozó erkölcs). Mindaz, ki tanulmá-

nyozta a fegyenczeket, meggyőződhetett arról, mikép köztök legromlottabbak azok, kiknek van bizonyos tudományuk, mely azonban vallásos alapeszmék hiányában szenved. — Épen így áll a dolog társadalmunkban. A féltudósok, a szilárd szellemek — így nevezik önmagukat megkülönböztetőleg a többiektől — minden rendetlenség és felforgatás tulajdonképeni okozói. Nem adatott meg mindenkinek az, hogy egyedül a bölcsészet világa után induljon; ha léteznek bizonyos kiváltságos szellemek, kik megelégszenek a természetvallással, s a szerént alkothatnak maguknak életszabályokat: a köznép, a tömeg saját modora szerént fog magának alkotni bölcsészetet és vallást; a szabadkőműves solidáriszá, a szabadgondolkozó istentelenné, az elméletileg hitetlen üldözvé és rombolóvá leend.

Lépjünk egy pillanatra a szabadgonkózás háttérébe, s hallgassuk meg ott a mesterek tanainak viszhangját. Itt fekszik előttünk egy röpirat előbeszéde, mely a munkások osztálya közt Belgiumban közkézen forog, és gyalázatára korunknak, ott talál még csak számos párhivekre:

„Meggyőződve arról, mikép minden tiszteletreméltó férfinak kötelme minden lehetséges eszközzel a bálványképek, előítéletek és babonáshit (vakmerő igazságtalansággal így rágalmazák a kereszténységet) lerombolására törekedni, melyek még manap lehetetlen alárendeltségben tartják az emberiséget, a „szabadgondolkozók társulatának“ alapítói tisztelettel üdvözlik idősb testvéreiket a szabadokat (affranchis) és solidairekat, midőn új szervekedésök alapját vetik meg. Hasonlóan a szabadok- és solidairekhez, mi szabadgondolkozók, távol minden gyűlölet és boszutól, akarjuk szervezni az emberi értelem ellenmondásait a vallások szolgálái által; ha szükségesnek tartottuk egy harmadik társulat alapítását is a már létezők mellett, melyek már is oly sok jót műveltek, ugy ez megtörtént. Ugyanis mivel a szabadok és a solidairek csak halálos ágyuktól tiltják el a lelkészt, mi, hogy következetesek legyünk, észszerűnek találtuk nemcsak a halálos ágnál elutasítani, hanem egyszersmint és mindenekelőtt a családban, hova az egyházak lelkészei behizelgik magukat avégből, hogy nejeinket és gyermekeinket elrabolják. Ugy vagyunk tehát meggyőződve, hogy jót cselekszünk, ha zászlóinkra felírjuk jeligétül:

„Szabad gondolkozók!“

Többé semmiféle papra sincs szükségünk halálunk-, házasságunknál, meg gyermekeink születésénél.“

Eltelve az alapelvektől, melyek ezen szabad nyilatkozatban

kimondattak, felhívjuk mindazokat, kiknek keblében emberszív dobog és kik készeknek nyilatkoztatják magukat az emberi tekintet utolsó nyomait lábbal tapodni, hogy velünk minden tartózkodás s habozás nélkül lépjenek a független szabadgondolkozók ösvényére, melyet a nép többsége már régen követett volna, ha valaki segítettette megtenni arra az első lépéseket.“

Egy másik röpiratban, melynek czime: „Igazságok, előadva a szabadgondolkozók társulata által“, harsány szóval azt hirdetik, hogy minden vallás hamis és egész szelvében hosszában következő káromló tételeket hirdetnek:

„Nem gondolható más erő az anyagon kívül;
Nem létezhetett teremtő erő;
Isten nem létezett és nem teremtő;
Isten nem kormányzó hatalom;
Isten nem lehet jószágos és igazságos;
Isten nem végtelenül jó és hatalmas;
Isten nem lehet végtelenül igazságos és végtelenül hatalmas;
Nincs Isten (!); stb.

Összeköttetések létesítettek, hogy e gyalázatos tantételeket gyakorlatba átvigyék. A szabadok, solidairek alapszabályain kívül a szabadgondolkozók övéiket következő tételekbe alakították.

1. Czikkely. A szabadgondolkozók társulatának czélja megsemmisíteni minden előítéletet és babonás hitet. Tagtársai mindegyike mindenekelőtt kötelezi magát a) arra, hogy haldokló ágyához nem fog bocsátani papot valamint temetéséhez sem; b) hogy csak a polgári hatóság által fogja magát gyászoltatni; c) hogy gyermekeit nem fogja megengedni megkereszteltetni, megbérmáltatni vagy az oltári szentséget nekik kiszolgáltatni.
4. Czikkely. Betegség esetén minden tagtárs meg lesz hiva, hogy a helyzetről tudósítsa a titkárt, kinek kötelessége leendő arról a comitet tudósítani.
5. Czikkely. Akiről be fog bizonyíttatni, hogy bármely esetben paphoz folyamodott, önkényt megszünt a társulat tagja lenni, és előnyeiben stb. részt venni etc.

Hallottuk, hogy miként üdvözölték e társulat tagjai káromlásikkal istentelen temetéseik alkalmával a sír szélén, boszuló Isten törvényszéke előtt álló elhunytjaikat: „A lélek nyugalma, mondák, Isten tagadásából származand.“

E megszállottak irodalma teljesen megfelel bölcselemőknek. Itéletet hozhatunk erről, ha figyelemmel kísérik a következő sorokat, melyeket sajtó alól kikerült irataikból idéztünk, s melyek az 1864-iki belgiumi választások alkalmával a nép között millió és millió példányokban szórattak szét.

„Egy Isten van, az emberek többet képzelnek el maguknak;
Guttman Istenét, Beranger Istenét,
Egy büntető Isten, egy K . . . fia,
Egy három-Isten, melyet megehetünk és megihatunk.

— — — — —
Egy lélek van, galamb képében. mely turbékol,
A természet ő, s csak egy kacsa.
És ha az anyag újra anyaggá lett,
Végnélküli, alig létezett.
Lehet-e semmiből világot alkotni?
Ha létezik semmi, annak az istenségnek kell lenni!

— — — — —
A tévely, ez az Isten, ijesztő ezen bálvány,
Hisz az emberiség rettegés nélkül akar élni.
Mivel Isten nem létezik, a mindenség sem teremtetett,
Az ember teremté Istent, a semmit megünneplé!
A erény csak az ész találmánya.
A rosz, igen ez egyenesen az istenségtől ered!
Isten mese, s a család műve,
Zsarnokok segítője ő és szövetségese.
Isten, ez a természet törvényei elleni háború,
A vér, mely épen most folyik Lengyelországban.

— — — — —
A rosz végtére maga is istenség.“

Egy másik, hason jellegű munkában pedig, mely Brüsszelben látott napvilágot s számtalan példányban elterjesztetett más városokban is, névleg Gentben, a következőket olvassuk:

„Vér és vér ömlik, hogy lerovassék a sok adósság!
A föld sűrűn be van fődve hullákkal!
A puszták hekatombákat*) számlálnak el a bámuló időknek,
Jelétül annak, hogy manap megboszulvák a népek.

---

*) Száz darab marhából, vagy száz aranyból álló áldozat, melyet hajdanában a pogányok Proserpinának mutattak be.

Siessünk elnyomni a zsarnokokat és papokat,
A papot mégis mindenekelőtt, mert az ő rosz dogmái minden
szenvedett rosznak alapjai.

Míg csak élni fog egy pap, gyűlölet és gonosz visszavonás is
létezend,

Gleisneri hazugságok és hamis üzérkedések,

A nyomások, megfelelőleg a romlásnak

Megvettetésben tartják folyton az emberiséget.

Távolítsuk el őket mindenünnen, szabadítsuk fel a földet,

Boszuló legyen mindenki a harag eme napján!“

És hogy teljesen megteljék a mérték, ezen gyalázatosságok, állati erőszakra való iszonyú felhívások, kihágások- s polgárháborukra való ösztönzések szabadon köröztettek! Nem volt törvény, sem rendőri hatóság, mely azokban gyalázatra méltó igazságtalanságot s a civilisatio romlását fedezte volna fel.

Bocsássanak meg t. olvasóink, hogy ily gyalázatosságokat kellett szemeik előtt feltárnunk. Midőn valamely beteg helyzetéről nyilatkozni akarunk, ilyenkor minden oldalról szabad a vizsgálódás, sőt a nagy veszély néha még ránk is parancsolja azt. Távol legyen tőlünk még a gondolat is, hogy mindezen hibákért a solidairek felelősségét a szelídebb szabadgondolkozókra hárítsuk, kikben még meg van a méltóság és szégyen érzete.

Ép oly bizonyosak vagyunk arról mint ők, hogy amazokat megvetik. Azonban megkérdézhetnék lelkismeretüket, s az azt fogja válaszolni nekik, hogy a szélben elhintett mag mindenkor talál annyi földmennyiséget, mennyi fölcsirázásához megkívánatik; hogy a nagyon figyelemre méltó törekvések által vastag könyvekben megirt éji munkák, ha tapasztalatlan olvasók kezébe jutnak, magyarázókra is fognak akadni, és hogy konok al-bölcselemi elméletei azon légrétegből szálltak alá, melyekben szerzőik usztak azért, hogy szomorú valósággá, s állati erőszak tényeivé változzanak által.

Azon ürügy alatt, hogy az iskolát megszabadítsák a vallásosnak nevezett igától, elvetik, megtámadják magát a vallást; midőn a lelkészeket belőle kizárni és kiüzni akarják, ötlet valóban úgy tüntetik fel, mint a tudatlanság és rajongás kegyelőjét s áldozatul vetik oda a nép boszújának; midőn a zárdákat kárhoztatják, ugyanezre hívják fel bizonyos mérvben a rombolókat is. Meg fog-e maradni azon nép, mely egyszer ezen utra tereltetett, azon nép, melyet kedvök szerint bujtogatnak, bolygatnak

folyton, a lázítók zászlója alatt? Nem. A nép logikája könyört nem ismer; következetességgel fog eljutni a legvégső határokig, s a gazdagokat fogja érni utóvégre a papság sorsa; ugyanazon czim alatt fogják megtámadni a tulajdont, mint a zárdákat; a féltelmetes arató odáig fog eljutni, hol számára a leggazdagabb aratás ajálkodik, és mindazok, kik haragját fölizzgatták s kívánságait fölkellették, csak önmaguknak fogják tulajdonithatni, ha áldozataivá lettek azon szörnynek, melyet önmaguk szabadfittotak fel. —

(És magyar hazánkra, nemzetünkre nézve borzalommal kérdehetjük: vajon ha a nép atyáink sz. vallását, lelkiösméretes becsületességét, isteni féltelmét és szeretetét elhagyja, vajon mivé lesz ezredéves alkotmányunk? mivé nemzeti önállásunk? Itt méltán fölkiálthatunk: Oh hová lett Babylon, Karthagó, Trója? Isten nélkül, vallástalanságban elenyésztek azok! —).

IX.

„Azon nép a legjobb, mondja Simon, melynek legjobb iskolái vannak; ha nem az még ma, azzá leend holnap.“ Ez teljesen igaz. Az iskola olvasztógörebhez hasonlít, benne képeztetnek ki a nemzedékek. De mily érdekeket kell egyesítenie, hogy célját elérje s a jót, melyet tőle várunk, működésbe hozza? Mondottuk már, hogy oktatását a családé szerént kell intéznie, melynek csak folytatása és befejezése. Bevezeti a gyermeket a társadalmi életbe, beavatja azon ismeretekbe, melyek állapothoz mulhatlanul szükségesek; amidőn a nevelés mesterségét a tanításával egyesíti, azon tulajdonokat és erényeket önti belé, melyek a tiszteletre méltó férfit, a szilárd keresztényt és a jó polgárt képezik. Ha az iskola e céljától eltért, elhanyagolja kiképezni a gyermek eszét, lelkét és szivét, s nem szorított arra, miszerént többé kevésbbé hasznos fogalmakkal gazdagította; tudatlan marad azon nagyszerű igazságokra nézve, melyek a teremtményt teremtőjéhez emelik föl; ha nincs egészen eltelve azon vallási szellemtől, mely nélkül nincs biztos fön tartási szabály, mely nélkül nincs e világon vigasz és béke, ugy eltévesztette hivatását is, és hasztalanul vagy veszélyes módon tékozolta el a drága időt, mely a többség életében visszaidézhetlenül elveszett.

A társadalomban minden katolikus elfogadta az iskola cél-

jának eme egyszerű és egyszersmind oly magasztos fölfogását. Ha arról vádoltatik, hogy ellenezi az előhaladást, és hogy rendszerileg ellenáll az oktatás terjesztésének, akaratosan gyaláztatik s hazudnak ellene. Az orleansi főt. püspök ur a többek közt hatalmasan megczáfolja e vádat is kitünő beszédében, melyet mult években a malimesi kath. gyűlésen mondott. Távol legyen attól az egyház, hogy a fölvilágosodás elterjesztésének ellenségeként lépjen fel, sőt ellenkezőleg minden időben és helyen annak legserényebb s legkitartóbb védelmezője volt. Nincs áldozat, melyet meg nem hozott volna a nép fölvilágosítása végett, midőn azt erkölcsössé tette. Egyetemeink, intézeteink tanúskodnak e mellett.

A számos tanszékek mellett, melyeket alapított és naponként folytonosan létesít, mutassák meg nekünk azokat, melyeket ellenei tevékenysége- és nagylelkűségének köszönünk. Az összehasonlításnak meg kellene aláznia ez utóbbiakat s nagylelkűségeket leszállítania, ha tudnának igazságosak lenni. Az ugynevezett népszabadítók, népboldogítók azt hiszik, hogy a gyakorlatban előbbre való saját erszényeiket jól bekötözni és e helyett az államra ruházni oly kötelmet, melynek terhétől félnek. Egyik legहितesebb szervök Laurent ur, a genti egyetem tanára, szavaiban semmi kételyt sem hagy fen: „A tanítás szabadsága arra megy ki, hogy társadalmi rendünk alapjai aláásattassanak.“ Ő a francia conventio által felújított spartai elvet osztja, hogy t. i. a gyermek mielőtt a családé lenne, már az állam tulajdona. „A katolikusok, ugymond, elfelejtik, hogy a jelen műveltség, hogy polgári törvényeink az atya tulajdonjogát gyermekéhez többé nem ismerik el; tehát ne beszéljenek többé a családátya jogairól! A gyermeknek joga van neveltetéséhez. Mivel pedig e jogát nem gyakorolhatja, a társadalom kötelme fölkelni érkei védelmére. Ezen értelemben mondhatjuk, hogy az oktatás lényegileg az államhoz tartozik, mi több, ő még kényszerítheti is a szüléket arra, hogy gyermekeiket az általa emelt iskolákba küldjék.“

Ez a szabadgondolkodás haladása. Isten és természeti törvény ellenére a gyermeket elakarják szakasztani atyja, anyja kebléről, el családjától. Már most természetes, hogy az államnak az ő mintája szerint kell képeztetnie, hogy azt saját módja szerint és megoszthatatlannal kell kormányoznia, és hogy az ő közbelépte által az ifju nemzedék az ő befolyásán kívül semmi másnak alá nem vethető, s az ifjaknak vakon kell követniök azon oktatást, melyet jónak talál rájuk oktroyálni. S hogy előnyözzék e szellemdus zsebjátékot, nem fősvénykednek a legpompásabb,

legpattogóbb szavak és szemfényvesztésekben, s a családtyúk némaságára is számítanak, hogy ezt megfogják engedni. Ezek külföldi életképek, de azért ismertetjük meg velök honfiainkat, mert a külföldi tanokat a lelketlen sajtó már igen is szemtelenül oltogatja a magyar földbe, s divattá kezd lenni a külföldet meg-gondolás nélkül majmolni, s így a magyarnak sírját ásni . . . . Ébren legyetek, mert a ti ellenségtek mint az ordító orosz lány körüljár keresvén kit elnyeljen!

Nem késitünk azonban kimondani, hogy ezen tulkapásokat és képtelenségeket külföldön is még kevesen követik, s maguk a szabadgondolkozók közt is találhatunk határozott és különböző ellenei. Csak egyet említünk közölök t. i. Simont, ki ugyan-azon munkában, melyet röviden „az iskola“ czime alatt adott ki, az oktatás szabadságát és a család jogát ugyanazon jognál fogva követeli vissza, mint a katolikusok. Bizonyos tekintetben igen tanulságos könyvében az újítások és jobbítások egész sorát számlálja elő, melyekkel mi is minden habozás nélkül egyet-értünk. A katolikusok ép úgy mint ő s vele együtt óhajtják és követelik: hogy megadassék mindenkinek, minden vallásfelekezetnek a jog iskolákat alapíthatni, az államnak pedig a jog és kötelem segíteni a magányintézetek hiányán, de egyedül lelkiismeretszabadság tiszteletének feltétele alatt, s hogy az oktatásban tekintet fordítsassék a családok vallására, kik gyermekeiket reá bizzák; továbbá, hogy megengedtesse a confessionalis, a különböző vallásfelekezetek szerint elválasztott és elkülönített iskolák s azokban történendő bármely tökélyesítések, melyek által az oktatást gyümölesözővé, gyorsabbá, könnyebbé és eredményesebbé tenni törekednek; hogy emeltesse elegendő iskolák, s a szükségletek mind kielégíttessenek, a szomorú hézagok pedig betöltesse, melyek miatt a gyermekek közül még manap is igen sokan megfosztvák az oktatás áldásaitól; hogy emeltesse nek más és elkülönített iskolák a férfi-, mások a nőgyermekek számára; követelnek oly szabad elemi oktatást, mely által oly tanítók és tanítónők képeztesse ki, kik hivatásuk kötelmeit tökéletesen képesek betölteni, s beavtvák a legjobb tanmódszerbe; a tanítók és tanítónők dija fölemelését, mely függetlenségöket biztosítsa, és gondnoki intézetek fölállítását a netaláni szerencsétlenségi, betegségi és öregségi esetekre; tandijmentességet mindazok számára kik fizetéseképtelenek*); segélyintézetek fölál-

*) Az ugynevezett clericalis iskolák teljesen megfelelnek e szükség-

lftását, melyek célja az elemi oktatást tökélyesíteni, jótéteményeit kiterjeszteni s tartósabbá tenni: vasárnapi iskolákat, iskolákat felnőttek számára, ipartanodákat, tankönyveket, olvasmányokat, jó könyvekből álló könyvtárakat stb.

Van-e még többre is szükség? Csak szólni kell. A katolikuskok és tiszteletre méltó papsága készek és mindig készek leendnek kezét nyújtani a népnevelés barátainak, méltányolni fogják mindazon törekvéseket, melyeket az ily üdvös és szent munka ajánlhat.

Ámde a katolikusok részükről kénytelenek az akadályok alapokai után kérdezősködni, melyeket utjokba gördítenek, midőn századuk szellemének megfelelőleg a szegények és munkások erkölcs-vallásos emelésén fáradhatlanul és helyes irányban munkálkodnak. Megérthetjük-e tehát azt, hogy Belgiumban, hol az alkotmány a legszélesebb oktatásszabadságot biztosítja, az uralkodó politikai párt mégis arra törekszik, miszerént megtagadja és megsemmisítse az ezen szabadság igen természetes és legelmulaszthatlanabb következményeit? Senkisé tagadja jogunkat a tanításhoz, de ha e jogot hasznunkra akarjuk fordítani, oly iskolát emelendők, mely méltó legyen e névre, akkor utunk elé állnak s megtiltják az tovahaladást. Mi tehát az iskola tanoncok összeseregléséhez szükséges épületek, javadalmak nélkül, melyek célja biztosítani az iskola létét és tartósságát? Valóban lélek nélküli test, az abstractio bizonyos neme. A szabadság eme korlátozása, ügyekzenek magukat bármily ürügy alatt is igazolni, valóban kirívó megsértése az alapszerződésnek, s nálunk az egyes intézményeket rendetlen, siralmas, veszélyes helyzetbe löki, melyből minden áron kiszabadulni óhajtanak. Lássuk újra Simon igazságosságát. Ő az iskola-alapítás védelmét különválasztva tárgyalja.

„A nyilvános s a tulajdonképeni magányiskolákon kívül az iskolának még egy harmadik neme is létez, mely az ipartanodát céljának fonsége s az államiskolát pedig függetlensége által mulja fel: s ez az alapítványi iskola. Ez képezi Scotorszának

---

leteknek. Az „Opinion“ egyik mellékletében a törvényhozó testület egyik tagja világos számokkal teszi ki, hogy Franciaországban 6,669 szerzetes és 29,072 szerzetesnő foglalkozik a gyermekek ingyentanításával. Továbbá ugyanezen ur erősen állítja, hogy ezen 35,741 szerzetes 774,949 fi- és 682,446 nőgyermeket tanít ingyen, hogy az ezen ingyentanítás évi ajándéka a tanpénzt legcsekélyebb mennyiségre szabva (13 frank és 44 centime) 19,614,241 frank és 92 centimere emelkedik. S a szegények ily jótevőit üldözi, gyűlöli, megveti a világ, mely magát műveltnék, emberségesnek nevezi?! —

teljesen s némileg Poroszországnak is erejét. Poroszország keveset költ elemi oktatásra, mivel nagy számmal léteznek alapítványi iskolái. — Községi tanodákra adományozhatnak a nélkül, hogy iskolát emelnének. Mért nem? A hivek hazafisága csodálatra méltó, mert nem szűkkeblűség- hanem áldozatkészségben jelenkezik. Nagy Frigyes annyira ment, hogy az iskola részére való adakozások aláírását évenként egy egyházi beszéddel kapcsolta össze. Franciaország (és Belgiumban) igen szívesen adnak: valami kitűnő, értékes tárgyat. Alamizsna fejében: jótékony czélu előadásokat rendeznek. Szokásból kell adni bizonyos intézményre, mert az könyörre méltó stb. Bármily szép legyen az állam nevében működő nyilvános iskola eszménye. annyi bizonyos, hogy az alapítványi iskola is ép oly szilárd és életre való intézmény. Az emberi természetre kell gondolnunk: az állam messzire van attól, hogy csekély eszközöket adományozzon; a község inkább teheti. Részéről többet várnak, ő többet ad az elismerésre, a közeli és látható eredményre. stb. A szabadság nyerni fog ez által.“ stb. Mint vélekednek szabadelvűnk ily beszéd felől? Fogadni mernénk, hogy ha merészelnék, Simont arról vádolnák, hogy elfogult clericális. Egyébiránt az mit mond, nem jogos- és igazságos-e?

Mindenütt panaszkodnak és pedig jogosan; Belgiumban úgy mint Franciaországban és másutt azon gyermekek nagy száma fölött, kik még mindig oktatás nélkül maradnak az iskolák elégtelensége miatt; felhasználni ügyekeznek mindent, s ebben igazuk is van, hogy e veszélyes rést betömjék. Ámde midőn a katolikusok részökről azon segíteni akarnak, határozott „nem“mel állnak eléjük, igen, annyira mennek, hogy az alkotmány ellenére, megszorítják őket, s arról vádolják, hogy a népművelődés ellenségei. Mindez nem elég ellenmondás-e? — Oly helységben lakom, melynek nincs iskolája, vagy csak igen rossz, melyben a gyermekekre tudatlanság és bűnön kívül egyéb nem ragad. A község szegény s mellé teljesen képtelen arra, hogy e szomorú helyzetén segítsen. Megindítva eme elhagyatottság fölött, elhatározám, hogy véget vetek neki, telket fogok kérni avégből, hogy arra iskolát építhessenek azon kedvező ígélet mellett, miszerént még egy tanítót is díjazandok s az intézet főállását biztosítandom anélkül, hogy a községnek valamijébe is kerülne, de azon egyedüli föltétel alatt, hogy az iskola függetlensége és szabadsága biztosíttatni fog. „Nem, válaszolá a főelőljáró, az így nem történhetik meg. Én ugyan elfogadom szívesen az adományt, de magam vagyok természetileg az egész intézmény ura, anélkül,

hogy önnek bármely befolyást (vagy jogot) engednék az igazgatásba“. Ebbe nem egyezem belé: az én rovásomra és veszedelmre oda építhetem ugyan az iskolát; de jövőre rendeltetése sincs előttem rejtve; futó homokra építék, mely lassankint elnyelheti intézményemet. Nem lehet csodálkozni a fölött, hogy sok jötevő visszariad ezen „vagy — vagy“-tól s e bizonytalanságtól. S ha az akként elősegített rosz tartós leend és elhatalmaskodik, ki leend annak oka?

Egyébiránt orvosszerről az államnak kell gondoskodnia, melynek használatát megtiltják a magánybuzgalomnak, amennyiben az adót t. i. a nép millióit ő követeli be, melyet a magányjótékonyság önkényt hozna áldozatul. Ime hová jutottunk Belgiumban! Az elméletben semmisen csodálatra méltóbb, mint azon kiváltságok, melyeket alkotmánya szentesít; semmisen oly panaszra méltó, mint a megszorítások, föntartások és magyarázatok, melyek segélyével oda jutának, hogy azt (t. i. az alkotmányt) korlátok közé szorítják. Egész rendszere az eltérések- és réseknek, mely bizonyos Machiavelliféle lángész által szerkesztett terv nyomán fejlődik ki menthetlenül, s mely, ha jó rendet hoznának be, avval végződnek, miszerint a polgárok többsége valóságos rab-ságba döntetnék.

X

Még egy pont van hátra, melyre nézve a népoktatás legbuzgóbb barátai egymástól eltérnek; t. i. vajjon önkénytes maradhat-e ezen oktatás, vagy kötelességszerűnek kell lennie? Simon a belga minden érveit összegyűjti az utóbbi védelmére. Ahelyett, hogy fejtegetésbe bocsátkoznánk, mely itt mellékes dolog lenne, csak azon megjegyzésre szorítokunk, miként az egyenetlenség mindenek előtt a vallásterén jelenkezik. A katolikusok idegenkednek ama újítástól, melyet vallása ellenei hirdetnek, s hozzá teszzük, hogy tekintettel az általunk felhozott elméletekre, idegenkedésök nagyon is igazolt. — „Nem akarják arra kötelezni a családapákat, hogy gyermekeiket iskolába küldjék, mondja Simon, hanem csak arra kötelezik, hogy oktassák őket, ami nagy különbség. Családatyához tartozik megválasztani az eszközöket, oktatathat ő maga, vagy oktattathat más által, kit legjobbnak lát, saját házában, magányiskolában. Szabadsága e tekintetben teljes. Csak egy tiltatik meg neki, t. i. hogy gyermekét ne kárhoztassa tudatlanságra. A zsarnokság tovább nem terjed.“ E megkülönböz-

tetés és magyarázás tényleg nagyon megnyugtatók lennének, de szerencsétlenségükre nem gyakorlatiak s a tények által ellenmondanak nekik. A választás szabadságával csak a gazdagok s bizonyos pontig a városok kézművesei élhetnek, ámde a köznép, mely oly helyeken lakik elszórva, hol legtöbbszörre egy vagy két iskola létezik, azt igénybe nem veheti, a tankényszernek megvan minden lehetséges következménye. Ahelyett, hogy gyermekeiket rationalisticus istentelen tanítókra bizná, többre becüldik a kath. szülék, bármennyibe kerüljön is nekik, őket még iskolába sem küldeni; s ki gyalázhatná ezért őket? A kényszereszközök, melyekhez folyamodnának nem lennének egyebek zsarnoksági erőszakoskodásnál, melyeknek jogosan ellenállani minden, dobogó szívvel bíró embernek, és minden szabad polgárnak joga s kötelessége nagyon.

Leszünk-e, vagyunk-e biztosítva ezen erőszak ellen? Már is ezerféle eszközzel kényszerítik a szüléket Belgiumban arra, miszerint elhatározzák, hogy gyermekeiket kiveendik a szabadiskolákból, s államtanodába fogják küldeni: itt támogatást ígérnek nekik, amott elvonják tőlök, hogy beleegyezésüket megerősítsék, vagy hogy ellenállásukat megtörjék. Csak parancsoltassék meg törvény által a kötelességszerű oktatás, s ezen propaganda sem fog kénsni mindig nyugtalanabb jelleget felölteni, mely a keresztény iskolák ellen működik, a nem keresztények érdekében. Szabadítsák meg őket e félelemtől, s nyujtsanak nekik e tekintetben biztos kezességet, s a katolikusok ellenállása, mint ilyen, daczára a tankényszer elvének, erejének nagy részét elvesztendi. Tovább fognak haladhatni nézet különféleséget támasztandók; de a vita egészen más térre fog átesapni, mint minő a confessionalis tér, s ez nagy nyereség leend. Láthatni mindebből, hogy az egész tanügyi vita végtelen és bonyolult kiágazásaival a vallási elvben alapszik. Megtartsa-e az iskola keresztény jellegét, vagy számüzettség belőle a vallás? Mindenek előtt ezen kérdés megoldásával kell foglalkoznunk. Ha védelmezett elvünk ellen ütne ki: jaj lenne a társadalom- és művelődésnek! Beláthatjuk-e ezen szerencsétlenek vakságát, kik annyi fáradságot és erőködést fejtenek ki, hogy a világot kereszténytelenítsék, mint amennyi nem volt szükséges arra, hogy a kereszténység jótéteményei élvezésére fölszólíttassanak? Hogy megértsük őket, azt kellene mondanunk, miszerint az emberiség rendeltetése abban áll, hogy lerontsa mindazt, mit annyi fáradsággal épített s a jövőben nem lenne egyéb semmi más ijesztő veszély, mint a papság részvétele a népnevelés mű-

vében, és mint ama jámbor egyetek főállása, melyek itt alatt a legtisztább vallástól s legforróbb szeretettől lelkesítettve, lemondva a földiekről, kizárólagosan az emberi nyomor könnyítésére szentelik magukat. Fog-e sikerülni ezen istentelen kereszteshad? Sikerülhet-e? Isten utai beláthatlanok. Ha ő úgy tartja, hogy alá kell vettetniünk e kemény és szigorú kísérletnek, meghajlunk sz. keze alatt, mely minket büntet, de nem feledjük el hogy „a valóság eszközöket használ arra, miszerint az embert fölemelje, s a világ pedig azért, hogy őt lealacsonyítsa*).“ Emeljük fel tehát főnket és vértessük fel magunkat, hogy kitartók legyünk a jó harcban. Jöjünk tisztába azon ugynevezet nevelőintézetekkel, melyekből kizárják a hitágazatokat, melyek nekünk becsesek; kettőztetett erővel helyezük ellenökbe adományainkat és áldozatainkat: a jó, ker. iskolákat; minden alkalommal követeljük vissza katolikus jogainkat és szabadságainkat; biztosítsuk a hitetlenek elől a lelkeket, azon lelkeket, melyek Jézus drága vére árán váltottak meg; harcoljunk erélyesen mindazok ellen, kik magokat a szabad- vagy inkább féltelen gondolkozás tetszészerénti eszközeivé alacsonyítják le, hogy a magokra vállalt jogot, s az adóköteles katolikusok pénzét oly oktatás létesítése- és elterjesztésére fordítsák, mely vallásuknak megfelel. Szilárdan és rendületlenül haladva ezen az uton, minden kötelmek legnehezebbikét fogjuk betölteni és talán eljutunk oda, hogy megakadályozandjuk az istentelenség és szivtelen igazságtalanság vadárját, mely a társadalmat magával ragadja s azt vissza viszi a vadságba, szétrombolva mindazt, mi még tiszteletét, biztosságot és szabadságát képezé. „Az emberi természet bensejében, mondja Ozanam, eltörölhetlen pogányság létezik, mely minden században újra fölébred, mely mindenkor szivesen visszatér a pogány bölcselemhez, a pogány törvényekhez, a pogány művészetekhez, mert ott találja álmát valósítva s ösztöneit kielégítve.“ Ez azon lejtősség, melyről bennünket naponkint jobban és jobban aláhuz a materialismus és rationalismus egy időben. Arról van tehát a szó, hogy a jövőre válaszsunk a kereszténység közt, mely az emberiséget fölemelte, midőn magasztos rendeltetése fölavatta s az eszközöket megszerzé neki, melyekkel azt betöltse, egyszersmind a civilisatio boldogságát biztosítsa; — és a pogányság közt, mely azt orvosolhatlanul

---

*) P. Lacordaire.

visszasülyesztene a sötétség- és elvetemedettségbe a keleti barbárságba vagy ama fércz műveltségbe, mely oly romlandó, mint a lelkiösméret nélkül összetűzött férczruha. A vallás nélküli s lelkész-fosztott iskola lenne az első megállapodási hely ezen visszahanyatláshoz. Ide törekszenek bennünket sülyeszteni. Valósítani fogják-e? győznek-e elleneink? Vajha e kérdést intéznék magukhoz a katolikusok, mert tőlük függ utoljára is annak megoldása.

DE BALLAGI GÉZA.

Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs.

